

Etisk ansvar og profesjonelt skjønn innenfor spesialpedagogens tvetydige arbeidsfelt

Masteroppgave

Malin Eva Prestbakken

Høst 2023

SPE3006 Master i Spesialpedagogikk

Høgskolen i Innlandet, Fakultet for Spesialpedagogikk

"We accept the reality of the world with which we're presented. It's as simple as that". (Weir, 1998, 1:06:13)

Sammendrag

Foucault vektlegger viktigheten av menneskets kritiske refleksjon og han forstår dette som;

”a certain way of thinking, speaking and acting, a certain relationship to what exists, to what one knows, to what one does, a relationship to society, to culture and also a relationship to others that we could call, let’s say, the critical attitude” (Foucault, 1997, s. 24).

Denne kritiske holdningen til yrkesutøvelsen spesielt og samfunnet generelt forstår han som ”The art of not being governed quite so much” (Foucault, 1997, s.29). Hennem, Pettersvold & Østrem (2015) viser til hvordan det i dagens samfunn ikke ser ut til at kritisk refleksjon fremmes men snarere foraktes ved å uttrykke at ”Det er problematisk at profesjonsutøvere ikke kan motsette seg beslutninger, eller for den saks skyld ta del i beslutninger, og dominerende tendenser uten å bli møtt med sanksjoner” (Hennem et.al. 2015, s.55). Det kan derfor se ut til at fagfeltet har behov for de poststrukturalistiske filosofenes kritiske blikk på samfunnet generelt, institusjoner og fagfeltet spesielt.

Gjennom masterstudiet har jeg blitt bevisst viktigheten av den kritiske refleksjonen innenfor fagfeltet. Pensum har åpnet en ny dør for forståelse av fagfeltet hvor vekting av samfunnets ”tatt for gitt heter” i stor grad har blitt satt på prøve. Gjennom studiet har jeg fått en forståelse av det viktige og uunngåelige etiske aspektet ved arbeidet. Grunnen til valg av tema for oppgaven er en spesiell interesse for poststrukturalismens grunntanke som baserer seg på at det ikke finnes sannheter, men at sannhetene er konstruert og skapt av mennesker gjennom kategorisering og definisjoner. Som profesjonsutøver innenfor det spesialpedagogiske arbeidsfeltet er det viktig å være seg bevisst den makten som ligger i språket for å ivareta sitt etiske ansvar. Språket fungerer dårlig som et nøytralt medium og det representerer i stor grad den kulturelle formingen av individer i samfunnet.

Det spesialpedagogiske arbeidsfeltet har en formende funksjon på sine individer og dette gjør det enda viktigere å reflektere over etikk og moral knyttet til feltet. Denne formende siden er knyttet til et ønske om kontroll og om å forstå verden. Gjennom lang tid har det foregått et ”samfunnsprosjekt” som omhandler å forenkle den komplekse verden. Dette er et trekk som også vi som individ har. Hjernen vår forsøker stadig å forenkle komplekse fenomen

og sammenhenger. Hvilken forståelsesramme, verdi- og menneskesyn vi som profesjonsutøvere handler ut fra, samt hvilke holdninger og verdier som på et gitt tidspunkt gjør seg gjeldende i samfunnet er det viktig å stadig stille seg kritisk til og reflektere over. Gjennom å unngå kritisk refleksjon og ikke være seg bevisst ulike aspekter som verdier og holdninger ved samfunnet og kulturen, kan man som profesjonsutøver ubevisst bidra til de marginaliserende prosessene som er godt forankret både i kulturen og i språket. Jeg anser det som et grunnleggende ansvar man har som profesjonsutøver å være seg bevisst på hvilket menneskesyn man bringer med seg inn i profesjonsutøvelsen. Vårt etiske ansvar baserer seg på å stadig reflektere kritisk over eget ståsted og egen utøvelse innenfor arbeidsfeltet. Gjennom stadig kritisk refleksjon kan man både bidra til å videreutvikle seg selv som profesjonsutøver, samt fagfeltet generelt.

Vårt etiske ansvar innebærer også å være klar over og stille seg kritisk til de politiske føringene man som profesjonsutøver til en viss grad blir styrt av. Man må være seg bevisst det ansvar man har som medmenneske, og viktigheten av å ikke fraskrive seg ansvar for sine handlinger og utføre jobben ukritisk slik den gjennom føringer ofte mangelfullt blir beskrevet gjennom generelle pålegg og lignende. Man må hele tiden reflektere over og utfordre vanlige oppfatninger i samfunnet. Som profesjonsutøver innenfor det spesialpedagogiske arbeidet er det viktig at man er bevisst den binære forståelsen som er styrende for samfunnet og hvordan man gjennom språket kategoriserer både mennesker og fenomener. Kategorier og begreper uttrykker aldri det entydige sanne og man har derfor et etisk ansvar for å reflektere over og utfordre disse "tatt for gitt hetene". Man må stadig reflektere over og utfordre den forståelsesrammen som blir lagt til grunn for det praktiske arbeidet. Som profesjonsutøver innenfor det spesialpedagogiske fagfeltet har man både et kollektivt og et individuelt ansvar som baserer seg på å balansere sitt arbeid mellom hensynet til menneskene man arbeider med, hensynet til organisasjonen samt føringer fra samfunnet generelt.

Abstract

Foucault emphasizes the importance of man's critical reflection and he understands this as;

”a certain way of thinking, speaking and acting, a certain relationship to what exists, to what one knows, to what one does, a relationship to society, to culture and also a relationship to others that we could call, let’s say, the critical attitude” (Foucault, 1997, s. 24).

He understands this critical attitude towards professional practice in particular and society in general as "the art of not being governed quite so much" (Foucault, 1997, p.29). Hennem et al. (2015) show how in today's society it does not appear that critical reflection is promoted, but rather despised by expressing that "it is problematic that professionals cannot oppose decisions, or for that matter take part in decisions, and dominant tendencies without being met with sanctions" (Hennem et.al, 2015, p.55). It may therefore appear that the field needs the post-structuralist philosophers' critical view of society in general, institutions and the field in particular.

Through my master's studies, I have become aware of the importance of critical reflection within the field. The curriculum has opened a new door for understanding the field where the weighting of society’s phenomenon of "taken for grantedness" has been put to the test to a great extent. Through the study, I have gained an understanding of the important and unavoidable ethical aspect of the work. The reason for choosing the topic for the thesis is a special interest in the basic idea of poststructuralism, which is based on the fact that there are no truths, but that truths are constructed and created by people through categorization and definitions. As a professional practitioner within the field of special education, it is important to be aware of the power inherent in language in order to safeguard one's ethical responsibilities. Language does not function well as a neutral medium and it largely represents the cultural shaping of individuals in society.

The field of special education has a formative function on its individuals, and this makes it even more important to reflect on ethics and morals linked to the field. This formative side is linked to a desire for control and to understand the world. For a long time there has been a "community project" which deals with simplifying the complex world. This is a weakness that we also have as individuals. Our brain is constantly trying to simplify

complex phenomena and connections. It is important to constantly be critical of and reflect on the framework of understanding, value and view of humanity that we as professionals act on the basis of, as well as which attitudes and values prevail in society at a given time. By avoiding critical reflection and not being aware of various aspects such as values and attitudes of society and culture, as a professional practitioner you can unconsciously contribute to the marginalizing processes that are firmly rooted in both culture and language. I consider it a fundamental responsibility as a professional practitioner to be aware of which view of humanity you bring into your professional practice. Our ethical responsibility is based on constantly reflecting critically on our own point of view and our own practice within the field of work. Through constant critical reflection, one can both contribute to further developing oneself as a professional practitioner, as well as the professional field in general.

Our ethical responsibility also involves being aware of and taking a critical stance towards the political guidelines by which you, as a professional practitioner, are to a certain extent governed. One must be aware of the responsibility one has as a fellow human being, and the importance of not abdicating responsibility for one's actions and carrying out the job uncritically as it is often inadequately described through general orders and the like. One must constantly reflect on and challenge common perceptions in society. As a professional practitioner within special education work, it is important that you are aware of the binary understanding that governs society and how you categorize both people and phenomena through language. Categories and concepts never express the unequivocal truth, and one therefore has an ethical responsibility to reflect on and challenge the phenomenon of "taken for grantedness". One must constantly reflect on and challenge the framework of understanding that is used as a basis for the practical work. As a professional practitioner within the field of special education, you have both a collective and an individual responsibility which is based on balancing your work between consideration for the people you work with, consideration for the organization, and policy guidelines from society in general.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	2
Abstract	4
Kapittel 1: Innledning	7
1.1 Introduksjon til Michel Foucault sin tankeverden	10
Kapittel 2: Kunnskapsstatus på feltet	13
Kapittel 3: Teoretisk grunnlag	16
3.1 Grunnleggende forståelse av etikk og moral	16
3.2 Foucault sin forståelse av etikk og moral	17
3.3. Foucault om arkeologi, genealogi og makt	20
3.4 Ubehaget i kulturen	22
3.5 Historisk blick på diskursene for annerledeshet	24
3.6 Naturvitenskap versus samfunnsvitenskap.	26
3.7 Historisk blick på spesialpedagogikkens forståelse av seg selv som fagfelt.	28
3.8 En innføring i Kritisk diskursanalyse	29
3.9 Vitenskapsteoretisk grunnlag for kritisk diskursanalyse	30
3.9.1 Poststrukturalismen, sosialkonstruktivismen og kritisk realisme	30
3.10 Michel Foucault om diskursanalyse	31
3.11 Fairclough sin metode for kritisk diskursanalyse	33
Kapittel 4: Metode	37
4.1 En sammenligning av samfunnets forståelse av avvik og normalitet i tidsrommet 1974 og frem til dags dato	37
Kapittel 5: Drøfting	50
5.1 Samfunnet og dens ”voldelige effekt”	52
5.2 Språkets betydning innenfor fagfeltet	58
5.3 Foucault om kritisk refleksjon og medierende makt som bakgrunn for spesialpedagogens etiske praksis	60
5.4 Kritikk av kritisk diskursanalyse	64
Kapittel 6: Konklusjon	66
6.1 Bidrag til fagfeltet og veien videre	68

Kapittel 1: Innledning

Kunnskap og verdisyn spiller en sentral rolle innenfor det spesialpedagogiske feltet. Som profesjonsutøver påvirkes man i stor grad av ulike trender i samfunnet som beskriver hvordan yrkesutøvelsen på best måte burde utføres. Haustätter og Vik (2016) henviser i sin artikkel til Thomas Khun som vektlegger nettopp dette aspektet. Khun forstår paradigmer som det fundamentale grunnlaget for vitenskapelig arbeid og kunnskapsutvikling i samfunnet. Han forstår det slik at paradigmer utvikles på et gitt tidspunkt i samfunnet for så å gå igjennom en krisetilstand og bli erstattet av nye paradigmer. Introduksjonen i samfunnet av et nytt paradigme forstår han som et potensial for kunnskapsutvikling innenfor vitenskapelige områder.

Gergen & Gergen (2005) forstår paradigmer som grunnlaget for fellesskapets meningsdannelse. Et paradigme kan bli sett på som de felles talemåtene, antagelsen og metodene som holder fellesskapet sammen. Haustätter & Vik (2016) vektlegger i sin artikkel hvordan innføringen av nye paradigmer innenfor fagfeltet uunngåelig får konsekvenser for det praktiske arbeidet. Hvilket verdi- og kunnskapssyn man legger til grunn for sitt praktiske arbeid har konsekvenser for arbeidets utfall. De vektlegger videre i sin artikkel hvordan det ser ut til at det spesialpedagogiske fagfeltet ikke er basert på et konkret kunnskapssyn, men at det derimot lever i et skjæringspunkt mellom ulike paradigmer som vektlegger ulike verdier og kunnskapssyn.

Det spesialpedagogiske fagfeltet har ulikheter og forskjeller som hovedfokus og arbeidet går i hovedsak ut på å kjempe for, verne om og verdsette forskjellighet og mangfold. Steinnes (2010) viser til hvordan vår hovedoppgave som profesjonsutøvere innenfor det spesialpedagogiske fagfeltet er å fungere som ”forskjellenes advokat”. Ut fra dette kan vi forstå det dit hen at det spesialpedagogiske arbeidet først og fremst er et etisk arbeid. Den uunngåelige etiske siden ved arbeidet understreker igjen viktigheten av at vi som profesjonsutøvere innenfor dette fagfeltet hele tiden må reflektere over egne handlinger og holdninger i utførelsen av vårt arbeid.

Steinnes (2007) viser videre til hvordan fagfeltet til tross for dette tradisjonelt sett har en lang historie av å handle og tenke ut fra et individpatologisk perspektiv på avvik, hvor avvik blir forstått som noe negativt som skal reduseres og fjernes. Hun påpeker i sin artikkel at vi allerede ved å navngi feltet som ”spesialpedagogikk” har plassert oss i et landskap av dilemmaer, ettersom noe blir identifisert og kategorisert som spesielt opp mot noe som blir identifisert og kategorisert som normalt. Davis (2017) viser til viktigheten av å ta i

betraktning at vi i dag lever i en verden av normer som påvirker alle områder av det moderne livet. Han uttrykker at det sannsynligvis ikke finnes et eneste område av moderne liv hvor ideen om en norm, et gjennomsnitt eller en standard ikke har blitt kalkulert, og han viser til hvordan vi i dagens skolesystem rangerer og tester barn på bakgrunn av normen om det normale. Steinnes (2010) presiserer viktigheten av å være seg bevisst på at vårt pedagogiske arbeid unngåelig er knyttet til en systematisk kulturell forming av individer og at man som profesjonsutøver innenfor fagfeltet med bakgrunn i dette må oppta et individuelt ansvar som baserer seg på; ”å lære å reflektere og handle i et landskap av uløselige paradokser og dilemmaer, samt unngå at disse maktstjeler oss” (Steinnes, 2010, s. 203).

Steinnes (2007) vektlegger muligheten de poststrukturalistiske perspektivene gir til å kunne behandle og identifisere det paradoksale og motsetningsfylte som er tilstede innenfor det spesialpedagogiske fagfeltet, som i all kulturell virksomhet. Hun uttrykker videre at kritiske refleksjoner rundt både samfunnssyn, menneskesyn, syn på kunnskap, læring og avvik kan gi en økt oppmerksomhet omkring etiske vurderinger innenfor fagfeltet ettersom vårt arbeid i stor grad kan være fanget og farget av uproblematiserte perspektiver og problemstillinger som vi i hverdagen ubevisst handler ut fra uten særlig ettertanke. Hun mener at perspektivene til de poststrukturalistiske filosofene både kan bidra til å bevisstgjøre oss de etiske begrunnelsene for vårt arbeid og forsterke vår evne til refleksjon rundt grunnleggende etiske problemstillinger innenfor fagfeltet.

Med inspirasjon fra Steinnes (2007) sin artikkel ” Et poststrukturalistisk blikk på spesialpedagogikkens etiske og vitenskapsteoretiske utfordringer” ønsker jeg å fordype meg i en forståelse av fagfeltet ut fra perspektivene til en anerkjent poststrukturalistisk filosof ved navn Michel Foucault. Min problemstilling for denne masteroppgaven ble derfor ”*Hvordan videreutvikle spesialpedagogens etiske grunnposisjon gjennom Michel Foucault?*”. Gjennom masteroppgaven ønsker jeg med denne problemstillingen å utfordre fagfeltets både uttalte og ofte også ubevisste antagelser og ”tatt for gitt heter” å belyse disse ”tatt for gitt hetene”. I tillegg ønsker jeg med denne oppgaven å bevisstgjøre profesjonsutøvere de poststrukturalistiske filosofenes avgjørende relevans for det etiske arbeidet innenfor fagfeltet. Bedømt ut fra dagens situasjon kan det se ut som at disse ”tatt for gitt hetene” og begrepene påvirker innholdet i det etiske arbeidet innenfor fagfeltet. Grunnen til valg av fokus innenfor det poststrukturalistiske perspektivet kan forsvares på bakgrunn av Steinnes (2007) som i sin artikkel hevder at filosofene representerer et perspektiv som i mye større grad er hensiktsmessig innenfor et fagfelt som omhandler inkludering, deltagelse og marginalisering enn det strukturalismens individpatologiske perspektiver gjør.

Steinnes (2007) Viser til at det spesialpedagogiske fagfeltet har en lang tradisjon for å være et praksisnært forskningsfelt som har fokusert på kunnskap som direkte kan benyttes i praksis. De mer overordnede perspektivene innenfor fagfeltet har på grunn av dette tidligere fått liten plass og oppmerksomhet. Videre viser hun til hvordan det i dag ser ut til å ha blitt en økning i vektleggingen av grunnlagstenkning eller meta-teoretisering over fagets selvforståelse innenfor fagfeltet. Denne masteroppgaven blir med det et forsøk på å bidra i retning av fagets selvforståelse ved å undersøke de poststrukturalistiske filosofenes relevans opp mot det etiske arbeidet innenfor fagfeltet. For å bidra i en slik retning anser jeg det mest hensiktsmessig å utføre en litteraturstudie med Critical discourse analysis (CDA) som metode. CDA er tuftet på tanken om at språket vårt bidrar til å produsere og reprodusere sosiale relasjoner. Gjennom denne metoden undersøker og analyserer man hvordan denne prosessen foregår i praksis. CDA er en tradisjon innenfor kritisk samfunnsforskning hvor hensikten er å avdekke hvordan språket kan fungere ideologisk og også hvordan språket bidrar til å opprettholde maktstrukturer og maktforhold i samfunnet (Skrede, 2018).

Steinnes (2007) viser til hvordan pedagogikkfaget generelt har utvist sterk motstand ovenfor poststrukturalistiske perspektiver i forståelsen av fagfeltet og hun vektlegger disse perspektivenes relevans for det spesialpedagogiske fagfeltet gjennom å uttrykke at dette fagområde til forskjell fra pedagogikk i større grad er tvunget til å forholde seg til grunnleggende etiske dilemmaer og spørsmål. Ut fra dette kan det se ut til at nettopp en litteraturstudie som vektlegger å gå i dybden på en av disse filosofenes perspektiver for forståelsen av det etiske aspektet i fagfeltet vil være svært relevant i dag. Alternative metoder som kunne vært benyttet for å besvare problemstillingen kunne for eksempel ha vært feltstudie eller en kvalitativ undersøkelse med dybdeintervjuer. Da ville man i større grad fått belyst status på det praktiske etiske arbeidet som utøves i dag. Til tross for dette mener jeg at et teoretisk utgangspunkt for å besvare problemstillingen vil være det mest hensiktsmessige for nettopp denne problemstillingen. Gjennom en litteraturstudie får man en unik mulighet til å gå i dybden på og kritisk analysere utvalgt litteratur innenfor fagfeltet, samt litteraturens relevans for fagets selvforståelse. Egne refleksjoner og kritisk tenkning vil ha en implisitt karakter i drøftingsdelen. Dette begrunnes med det faktum at jeg foretrekker en ydmyk holdning ved undersøkelse av ulike fenomen for å unngå bastante meninger. I drøftingen vil jeg spesielt legge vekt på samfunnets behov for kontroll, samt to ledende perspektiver i forståelsen av mennesket. Jeg vil reflektere over spesialpedagogens komplekse profesjonsutøvelse i samfunnet opp mot forståelsen av etikk og moral, samt betydningen av språket og makt i relasjon til dette.

1.1 Introduksjon til Michel Foucault sin tankeverden

Allan (2008) viser til hvordan Foucault blant flere har blitt anerkjent som ”Philosophers of difference” ettersom hans perspektiver og teorier vektlegger å oppnå anerkjennelse for minoriteter, samt fordi han har gjort et forsøk på, gjennom sine teorier og perspektiver, å formulere en ”forskjellenes politikk” som baserer seg på en anerkjennelse av mangfold. Foucault har en orientering til filosofi som en politisk handling og et ønske om å benytte seg av filosofiske konsepter som en form for aktiv eksperimentering. Med påvirkning fra Nietzsche sine tanker og perspektiver vektlegger Foucault at vi hele tiden må stille oss kritisk til konsepter skapt av andre. Vi må hele tiden utfordre konvensjonell kunnskap og måten denne kunnskapen blir tilegnet.

Steinnes (2007) viser til hvordan de poststrukturalistiske filosofene har tatt et oppgjør med strukturalismen og dens individpatologiske perspektiver og hvordan deres tanker gjenspeiler en nyorientering inn mot et individuelt ansvar som er meget relevant for profesjonsutøvelse som spesialpedagog. Gjennom oppgaven vil jeg vektlegge sider ved Foucault sine perspektiver som jeg anser som svært relevant for det etiske arbeidet innenfor fagfeltet og følgelig opp mot problemstillingen for oppgaven.

Nøkkelordet i Foucault sitt perspektiv er makt. Foucault vektlegger spesielt den subtile formen for maktutøvelse han mener eksisterer i dagens samfunn. Denne formen for makt benyttes av samfunnet for å definere virkeligheten på den måten at noe er mer sant enn noe annet. Målet med den subtile formen for maktutøvelse mener han er å kunne kontrollere verden, forenkle den og gjøre den styrbar uten at det eksisterer noen eksplisitt form for kontroll og styring. Styringen blir gjennom denne formen for makt mulig gjennom at de som blir styrt internaliserer de styredes normer. Makten fremtrer på en subtil måte gjennom en fornemmelse blant ”de styrte” om at de styrer seg selv (Foucault, 1972).

Michel Foucault uttrykker at mening og forståelse av verden blir sosialt konstruert av mennesker i språket og gjennom interaksjon med hverandre. Det eksisterer ikke en objektiv eller nøytral virkelighet. Virkeligheten blir skapt av språket. Foucault vektlegger viktigheten av å være seg bevisst denne skjulte, allestedsnærværende, diskursive makten. Han mener at makt må ses på som noe produktivt i den forstand at det alltid eksisterer en mulighet for motmakt der hvor det eksisterer makt (Foucault, 1972). Med dette forstår man viktigheten av å hele tiden reflektere over egen praksis og stille seg kritisk ved de vedtatte ”sannhetene” og ”tatt for gitt hetene” som eksisterer i språket generelt og innenfor fagfeltet spesielt.

Moghtater (2016) viser i sin bok til en forståelse av Michel Foucault som et moderne eksempel på Socrates. Han viser oss hvordan Foucault gjennom sitt arbeid knytter det politiske og det etiske nært sammen. Gjennom Foucault sitt begrep "Parrhesia", som betyr "fryktløs tale", viser han oss hvordan vi hele tiden må stille oss kritisk til det vi tror vi vet og rekonstruere kunnskapen som verden består av. Foucault (1997a) forstår kritisk refleksjon som en aktivitet av sosial og personlig transformasjon, en spesiell måte å være i verden på. Hans forståelse av etikk viser hvordan et forhold til seg selv uunngåelig krever et forhold til den andre og hvor strukturen av relasjonen er av dialogisk karakter. Ved å legge vekt på subjektets refleksjon over sin personlige adferd viser han hvordan individet har makt til å transformere seg selv som etiske subjekt. Det å utøve handlinger for å transformere seg selv henger tett sammen med makten vi har til å endre forholdene rundt oss. Foucault viser hvordan vi ganske nylig har endret oss selv med den hensikt å evaluere måtene vi handler ovenfor oss selv. Mennesket har gjennom dette etablert en allmenn oppfatning om det universelle mennesket. Vi ser på denne forståelse av hva det vil si å være menneske som fundamental og uendret, men Foucault mener at ideen om det universelle mennesket er en oppfinnelse av ganske ny dato. Han viser til hvordan dette fenomenet ble til på starten av 1900 tallet sammen med fremveksten av naturvitenskapen.

Foucault synliggjør i sine tidlige arbeid menneskets svakheter i relasjon til diskurs, kunnskap og makt. Her undersøker han hvordan kunnskap blir skapt og hvordan subjektet gjennom tiden forholder seg til denne kunnskapen (Foucault, 1967, 1972, 1977). Disse tidlige verkene ledet til hans forståelse av etikk som en pågående reevaluering av gitt kunnskap. Hans senere arbeid legger derfor fokus på å re introdusere antikkens etiske imperativ; "care of the self" som en aktiv hverdagslig aktivitet for å leve et reflekterende liv. Han problematiserer moderne politisk makt og rekonstruerer myndighetenes aktivitet til en handling hvert individ gjennomfører for å styre seg selv. Ved å rekonstruere antikkens filosofiske tankegang kan dette hjelpe oss å se etikk på en litt annen måte enn den moderne tankegangen hvor etikk blir forstått som regler og normer i samfunnet. Ved å stille spørsmål omkring den universelle etiske tankegangen blir vi bevisst vår tendens til å holde antakelser omkring den andre og hvem den andre bør være og bli. Foucaults forståelse av etikk handler om en transformasjonsprosess som søker å endre måten vi aksepterer og avslår kunnskap om oss selv gjennom å bli bevisst måten vi mottar "sannheter" om oss selv. Han mener det er viktig å stille seg kritisk til hvordan mennesker gjennom historien har utviklet kunnskap om "sannheter" i samfunnet og hvordan denne kunnskapen styres og blir styrt av maktstrukturer i samfunnet (Foucault, 1997b).

Allan (2008) viser til hvordan Foucault blant andre har blitt ansett som en filosof for annerledeshet ettersom han gjennom sitt arbeid vektlegger å oppnå annerkjennelse for minoritetsgrupper i samfunnet og også for hans forsøk på å formulere en forskjellenes politikk som baserer seg på en aksept av forskjellighet. Foucault ser på filosofi som en politisk handling og han uttrykker et ønske om å benytte seg av filosofiske konsepter som en form for aktiv eksperimentering fremfor som en form for global revolusjonerende endring. Allan ser på Foucault sitt arbeid som en bekræftelses filosofi hvor man, gjengitt i Allan, med Nietzsche sine ord: "acting counter to our time and thereby acting on or time and, let us hope, for the benefit of a time to come" (2008, s.57)

Kapittel 2: Kunnskapsstatus på feltet

Reindal og Haustätter (2010) spør et veldig aktuelt spørsmål; ”Hvordan er det mulig å gi en forståelse av fenomenet forskjellighet som ikke fører med seg en avvikstenkning fra en eller annen norm som bidrar til stigmatisering og diskriminering?” (Reindal & Haustätter, 2010, s.15) Et svært aktuelt tema på bakgrunn av dette er hvordan man skal forholde seg til forskjellighet og etikk innenfor fagfeltet. Det som kjennetegner modernitetens syn på forskjellighet faller ut fra den binære forståelsen normal/unormal og handler om det som avviker fra normalen. Reindal og Haustätter (2010) viser til hvordan forskere og filosofer innenfor en poststrukturalistisk tankegang har forsøkt å problematisere forståelsene av fenomenet forskjellighet. De uttrykker at det tilbakevendende etiske dilemmaet innenfor spesialpedagogikken som fagfelt nettopp handler om profesjonsutøverens forståelse av forskjellighet. Man kan ikke automatisk anta at spesialpedagogisk praksis som er tiltenkt å romme en inkluderende tilnærming til enkeltmennesker automatisk fører til at man som profesjonsutøver handler ut fra en etisk og moralsk forsvarlig grunnposisjon.

Weihe (2008) viser til at det spesialpedagogiske profesjonsutøvelsen består av to sider, hvor det på den ene siden handler om å ivareta den enkelte, mens det på den andre siden handler om å ivareta kulturen med sine særtrekk, levemåter og verdier. Steinnes (2010) viser til hvordan man som profesjonsutøver innenfor det spesialpedagogiske feltet er undergitt juridisk kontroll, men hvordan man samtidig også har et betydelig rom for utførelse av profesjonelt skjønn. Dette fører uunngåelig til mange utfordringer og dilemmaer for profesjonsutøvelsen. Videre mener hun at etiske dilemmaer og utfordringer innenfor det spesialpedagogiske fagfeltet alltid har eksistert og hun uttrykker at ”vi som spesialpedagoger er nødt til å lære å reflektere og handle i et landskap av uløselige paradokser og dilemmaer, samt unngå at disse maktstjeler oss” (Steinnes, 2010, s. 203).

Det finnes en del forskning både på nasjonalt og internasjonalt nivå som omhandler filosofenes relevans både for utdanningssystemet generelt og for det spesialpedagogiske fagfeltet spesielt. I Julie Allan (2008) sin bok ”Rethinking inclusive education: the Philosophers of difference in practice” viser hun til hvordan Foucault, Deleuze og Derrida sine teorier og perspektiver kan bidra til nye måter å forstå og belyse inkluderingsproblematikken i skolen og også hvordan deres perspektiver kan være et bidrag til og forslag til løsning av problemet. I David H. Richter (2018) sin bok ”A companion to literary theory” vektlegger han fire hovedtemaer som Foucault, Deleuze og Derrida sine perspektiver i stor grad vektlegger. Ut fra dette kan det se ut til at deres perspektiver i

hovedsak vektlegger å gjeninnføre det å tenke historisk, vektlegge subjektet, forskjellighet samt betydningen av å tenke filosofisk på etikk og moral.

Rune Sarromaa Haustätter og Solveig M. Reindal (2010) vektlegger i sin bok ”Spesialpedagogikk og etikk- kollektivt ansvar og individuelle rettigheter” ulike filosofiske og historiske innfallsvinkler i forståelsen av det etiske aspektet innenfor det spesialpedagogiske fagfeltet. Svein Hammer (2017) vektlegger spesielt Foucault i sin bok ”Foucault og den norske barnehagen: introduksjon til Michel Foucaults analytiske univers”. Her viser Hammer til Foucault sine perspektivers relevans for barnehagen spesielt men også perspektivenes relevans for andre profesjoner og felt. Jenny Steinnes (2010, 2007) vektlegger i flere av sine verk, som blant annet ”En bekreftelsens etikk: Universelle rettigheter og et individuelt ansvar” samt ”Et poststrukturalistisk blikk på spesialpedagogikkens etiske og vitenskapsteoretiske utfordringer” Derrida sine perspektiver i forståelsen av det etiske aspektet innenfor det spesialpedagogiske fagfeltet.

Ut fra dette kan vi se at perspektivene til de poststrukturalistiske filosofene ser ut til å gjøre seg svært gjeldende for forståelsen av det etiske arbeidet innenfor det spesialpedagogiske fagfeltet både på nasjonalt og internasjonalt nivå. Deres tanker og perspektiver blir derfor meget interessant å undersøke og fordype seg i både for egen utvikling og bevisstgjøring men også for å bidra til denne delen av fagfeltet. Etersom dette studiet i hovedsak baserer seg på det etiske arbeidet innenfor fagfeltet kan både lovverk og politiske føringer være relevant i besvarelsen og drøftingen av oppgavens problemstilling. I tillegg kan man hevde at samfunnet generelt har utviklet seg i retning av et «rettighetssamfunn», dette medfører større krav til kvalitet i etiske vurderinger og refleksjoner i profesjonsutøvelse.

Reindal og Haustätter uttrykker i sin bok ”Spesialpedagogikk og etikk” at det finnes svært lite litteratur som spesifikt omhandler disse temaene i relasjon og at noe av forklaringen har å gjøre med at fagfeltet er ganske ungt. Videre viser de til at det har oppstått en økende kritikk rettet mot fagfeltets teorigrunnlag og at det derfor er nødvendig å reflektere over dets selvforståelse og, uttrykt av Reindal og Haustätter ”om mulig finne løsninger på de problemene som forskere peker på med hensyn til det spesialpedagogiske kunnskapsgrunnlaget og den spesialpedagogiske profesjonen” (2010, s. 11). De argumenterer for at fagfeltet står ovenfor en spenning mellom enkeltindividets rettigheter og samfunnets kollektive ansvar.

Kjernen i kritikken omkring fagfeltet er at den tradisjonelle forståelsesmåten blir beskyldt for å være uetisk med påstand om at den jobber på tvers av målsettingen om

integrering og inkludering. Naturvitenskapen og medisinen har vært det ledende kunnskapsgrunnlaget for spesialpedagogikken og dette har igjen hatt innvirkning på hvilket menneskesyn og forståelsesramme man tar utgangspunkt i gjennom sitt arbeid. Man jobber ut fra en binær forståelse om normal/unormal og ut fra en gitt sannhet om idealmennesket hvor forståelsen av et godt liv ses i likhetstegn med et normalt liv. En slik kritikk synliggjør behovet for kritisk refleksjon omkring fagfeltets etiske grunnposisjon. Reindal og Haustätter (2010) viser i sin bok hvordan spesielt 3 forfattere forsøket å synliggjøre behovet for etisk refleksjon omkring profesjonsutøvelsen innenfor fagfeltet. Berit H. Johnsen med ”sårbarhetens etikk”, Eva Simonsen med ”anerkjennelsens etikk” og Jenny Steines med ”erkjennelse av volden”. Med inspirasjon fra dette ønsker jeg med min oppgave å bidra til en videreutvikling innenfor fagets etiske grunnposisjon og forståelse av profesjonsetikk.

Kapittel 3: Teoretisk grunnlag

3.1 Grunnleggende forståelse av etikk og moral

Den mest utbredte forståelsen av etikk og moral forstår moral som hvordan vi handler ut fra samfunnets normer og regler for hva som er rett og galt, mens etikk handler om vår refleksjon omkring denne handlingen. Denne forståelsen av etikk kalles normativ etikk og den har en filosofisk og en teologisk tradisjon. Ulike normative etiske teorier begrunner og argumenterer våre handlinger forskjellig ut fra sitt etiske grunnsyn som forankres i virkelighetsoppfatning, kunnskapssyn og menneskesyn. Hovedforskjellen mellom de ulike etiske teoriene ligger i bruken av dyder, konsekvenser og prinsipper som begrunnelse for handlingsvalgene (Reindal & Hausstätter 2010). Rachels & Rachels (2012) Argumenterer for at det er problematisk å finne en enhetlig definisjon av etikk og moral ettersom det er utviklet flere teorier som ikke deler en felles forståelse for hva det vil si å leve moralsk. De forsøker derfor å beskrive etikk og moral ut fra en ”minimum forståelse” av moral som de mener er et kjernemoment som enhver moralsk teori bør akseptere som et startpunkt:

”Morality is, at the very least, the effort to guide one`s conduct by reason, that is, to do what there are the best reason for doing, while giving equal weight to the interests of each individual affected by one`s decision” (Rachels & Rachels, 2012, s. 13).

Ut fra dette består moral av to grunnleggende elementer. Det første handler om at moralsk dømmekraft må kunne støttes av gode resonnement og refleksjoner, og for det andre krever moral et upartisk hensyn til hvert individs interesser.

Reindal & Haustätter (2010) uttrykker at etikk og moral er påvirket av flere faktorer som internasjonale og nasjonale samfunnstrender, Politikk og vitenskapelige retninger. Forståelsen av etikk og moral endrer seg i takt med disse faktorene. Hva man på et gitt tidspunkt anser som etisk forsvarlig i samfunnet, samt hvilke normer samfunnet vektlegger har stor betydning for den etiske grunnlagstenkningen innenfor ulike yrkesområder. Weihe (2008) viser hvordan Menneskerettighetserklæringen på verdensbasis i dag blir regnet som et felles verdigrunnlag. Sentrale verdier i erklæringen er ivaretagelse av den svake, respekt for den enkeltes integritet, samt kampen mot diskriminering og brutalitet. Den etiske grunnposisjonen til det spesialpedagogiske fagfeltet gjenspeiler i stor grad tanker fra denne erklæringen.

3.2 Foucault sin forståelse av etikk og moral

Moghtader (2016) uttrykker i sin bok at det er mange likhetstrekk mellom Foucault og Sokrates når det kommer til forståelsen av etikk og moral. Begge vektlegger at etikk i hovedtrekk handler om relasjoner. Foucault sin forståelse av etikk som "care of the self" springer blant annet ut fra Sokrates tidlige dialoger. Det var gjennom Sokrates sine dialoger at uttrykket vokste frem som et etisk imperativ i den greske kulturen. Grekerne kalte "care of the self" for "askesis". Askesis var en praksis man gjennomførte for å oppnå mestring av sevl gjennom å bygge en relasjon til seg selv. Sokrates videreutviklet sitt arbeid fra å gjelde individet til å gjelde samfunnet og han la med dette større vekt på forholdet mellom sannhet og hvordan mennesker forholder seg til dette. Han så ikke på dialogen som en aktivitet hvor målet er å komme frem til sann kunnskap eller oppnå politisk makt, men heller som en aktivitet hvor målet er transformasjon av selvet gjennom å aktivt eksaminere sine tanker, adferd og relasjon til kunnskap. Foucault videreførte og videreutviklet Sokrates sine tanker til det moderne samfunnet. Han stilte spørsmålsteget ved universelle verdier og viste hvordan relasjoner og dialog fungerer som en omsorgspraksis ettersom omsorg for seg selv nødvendigvis henger sammen med omsorg for andre. Omsorgen ovenfor seg selv har et etisk aspekt gjennom å styrke både sosiale og personlige relasjoner. Foucault (1997a) sin forståelse av etikk støtter seg til Sokrates sine tanker gjennom å vektlegge hva vi gjør med oss selv, hva vi anser for å være kunnskap og kunnskapens verdi i henhold til måter vi transformerer oss selv på. Foucault foreslo etikk som en prosess hvor man finner, mister og transformerer seg selv. Han så ikke etikk kun begrenset til å omhandle omsorg for andre, men som noe mer enn bare betingelser og regler og forholde seg til. Han mente at etikk har en unngåelig sammenheng med politiske, teknologiske og økonomiske diskurser og praksiser som kreves for å styre en populasjon.

Foucault var også svært påvirket av Friedrich Nietzsche sine tanker omkring etikk og moral. En av de sentrale meningene i Nietzsche sin filosofi er det han kaller for reevaluering av alle verdier. Dette handler om å stille spørsmålsteget ved måten vi er vant til å tenke på etikk og meningen med livet. I sin bok "Genealogy of morals" utgitt i 1887, stiller han spørsmål omkring hva som egentlig var opprinnelsen til konseptene godt og ondt. Han uttrykker: "Under what conditions did man invest for himself those judgements of values, good and evil? And what intrinsic value do they possess in themselves?" (Nietzsche, 1887, s.3) Han argumenter for at vi trenger en kritisk refleksjon rundt moralske verdier og verdien til disse verdiene ettersom dette har vært tatt for gitt som en udiskutabel sannhet som står

ovenfor menneskeheten. Han uttrykker "no one has, up to the present, exhibited the faintest doubt or hesitation in judging the `good man` to be of higher value than the `evil man`"(Nietzsche, 1887, s. 6). Videre uttrykker han i sitt første essay "good and evil, good and bad" fra boken "Genealogy of morals" hvordan lederne i samfunnet har denne makten gjennom språket;

"The masters right of giving names goes so far that it is permissible to look upon language itself as the expression of the power of the masters; `they say this is that, and that` they seal finally every object and every event with a sound, and thereby at the same time take possession of it." (Nietzsche, 1887, s.4)

Det var i Foucault sitt senere arbeid at subjektets egne praksiser tredde frem. Hans analyse hadde tidligere omhandlet hvordan subjektet konstitueres gjennom diskursive teknikker og dominansteknikker. Nå rettet han i stedet fokus på hvordan vi gjennom selvets teknikker konstituerer oss selv. Det er gjennom dette arbeidet Foucault sin forståelse av etikk og moral blir tydelig. Når det er snakk om moral i et samfunn tenker man gjerne på menneskers konkrete adferd i relasjon til moralske regler og verdier, eller mer konkret på hva som finnes av regulerende atferdskoder, de etablerte reglene og verdiene, i et samfunn. Foucault viser derimot til hvordan etikk og moral kan forstås ut fra hvordan vi former oss selv som etiske subjekt. (Foucault, 1997a)

Som nevnt innledningsvis forstår ikke Foucault det å innta en kritisk holdning kun som en metodologi, men som en grunnleggende form for etisk praksis i menneskers hverdagsliv. Foucault forstår ikke kritisk refleksjon kun som en systematisk analyse av diskurs, men som en grunnleggende etisk handling hos individet. Kritisk refleksjon er i henhold til Foucault;

"a certain way of thinking, speaking and acting, a certain relationship to what exists, to what one knows, to what one does, a relationship to society, to culture and also a relationship to others that we could call, lets say, the critical attitude" (Foucault, 1997a, s.24)

Han forsto etikk som en kritisk refleksjon som begynner med subjektet, ikke som et sett av normer og regler, men som det å bli bevisst ens evne til å transformere seg selv som etisk subjekt gjennom å reflektere over måten man relaterer seg til samfunnets gitte sannheter.

Han ser på kritikk som ”The art of not being governed quite so much” (Foucault, 1997a, s. 27), og han uttrykker videre at kritisk refleksjon fungerer både som en holdning og en praksis som ”does not consist in saying that things aren’t good the way they are...To do criticism is to make harder those acts which are now too easy” (Foucault, 2003, s.172).

Allan (2008) viser til sin forståelse av at Foucault sin etikk består av fire relaterte aspekter. Det første aspektet fokuserer på individets adferd i relasjon til universelle regler og verdier som blir anbefalt. Måten mennesker møter slike universelle moralske regler viser hvordan de former seg selv i relasjon til disse ”sannhetene”. Det andre aspektet i Foucault sin etikk handler om i hvilken grad og på hvilken måte vi opplever vår moralske forpliktelse. Dette viser i hvilken grad mennesker opplever seg som medlemmer av et samfunn og en kultur. Det tredje aspektet handler om hva som kreves for at et subjekt skal anses som et etisk subjekt. Hvilket etisk arbeid subjektet gjennomfører på seg selv i et forsøk på å transformere seg selv. Det fjerde aspektet handler om hvilket handlende vesen vi ønsker å være når vi oppfører oss moralsk. Her vektlegges det ultimate målet et individ forsøker å oppnå gjennom sitt etiske arbeid. Dette målet er å stadig være i en prosess av å først miste seg selv for så å finne seg selv igjen. Foucault (1988) argumenterer for at denne etiske praksisen ikke bare er etisk forankret. Den er også politisk, sosial og filosofisk. Han forklarer dette gjennom å vise til dette som en praksis som;

”Evokes the care of what exists and might exist; a sharpened sense of reality, but one that is never immobilized before it; a readiness to find what surrounds us strange and odd; a certain determination to throw off familiar ways of thought and to look at the same things in a different way...a lack of respect for the traditional hierarchies of what is important and fundamental.” (1988, s. 321)

Foucaults forståelse av etikk endret den moralske diskursen gjennom en bevisstgjørelse av ens daglige praksis for selvtransformasjon som et subjekt av etikken. Han viser til muligheten for transformerende praksis av selvet ved siden av eksisterende verdisystemer og universelle regler. Foucault etiske rammeverk er transformerende for moderne etikk. Problematisering som ”metode” gir individet mulighet til å stille seg kritisk ovenfor hvordan noen verdier blir vektlagt i samfunnet og hvordan disse verdiene kan ses på nytt og bli reformulert. Foucault sin forståelse av etikk rekonstruerte moderne etikk med et politisk mål om å endre oss selv som subjekter ovenfor moral og etikk (Foucault, 1997b).

3.3. Foucault om arkeologi, genealogi og makt

I startfasen av sitt lange arbeid var Foucault opptatt av strukturene og diskursene, og gjennom sitt begrep arkeologi demonstrerte han hvordan diskurser produserer sannheter i samfunnet. Arkeologi er studiet av hvordan språket har formet menneskers tanker gjennom historien. Gjennom arkeologien synliggjøres de aksepterte måtene for hvordan vi ser oss selv i relasjon til hva vi på den gitte tiden anser som gyldig kunnskap. Arkeologiens mål var å gjøre mennesker bevisst på deres rolle i skapelsen av kunnskap og sannheter i samfunnet. gjennom dette blir man bevisst på viktigheten av å stille seg kritisk til produksjonen av kunnskap, dens bruksområde og makt. (Foucault, 1972a). I sitt skifte fra arkeologi til genealogi endret han fokus fra diskurser til institusjoner. Gjennom genealogien viste han hvordan kunnskap og makt henger sammen og hvordan makt må forstås som en teknikk som skaper virkelighet, heller enn å være del av virkeligheten. Makten er både synlig og usynlig, til stede og skjult i den sosiale konteksten. Foucault utviklet en serie av konstruksjoner omkring makt og kunnskap som han la frem som en mulig forståelse av hvordan individer blir kontrollert og begrenset. Den viktigste av disse anser han å være overvåkingskunsten, den skjulte makten, i samfunnet som forsikrer seg om at mennesker blir regulert, sortert, normalisert og opptrer på spesifikke måter som er ønskelig for samfunnet (Foucault, 1977).

Foucault (1977) identifiserte tre måter denne overvåkingen tok form. Det første var gjennom skapelsen av en fysisk struktur basert på Jeremy Bentham sitt panoptikon som forsikret maksimal overvåking av mennesker. Denne fysiske overvåkingsformen var svært effektiv ettersom den fungerte i stillhet. Det var umulig å vite når man ble observert så derfor måtte individet til enhver tid opptre som at dette var tilfelle. Foucault viser gjennom sitt arbeid hvordan ulike institusjoner i dagens samfunn er bygd opp på samme måte og hvordan dette frembringer et disiplinært samfunn. Den andre dimensjonen er fenomenene normalitet og standardavvik. Dette fungerer også som en form for hierarkisk observasjon hvor individer blir målt opp mot en norm for normalitet og analysert ut fra hvor langt de skårer utenfor denne normen. Foucault ser på normalisering som det største instrumentet for skjult makt i den moderne verden. Han uttrykker at;

”it is easy to understand how the power of the norm functions within a system of formal equality, since within a homogeneity that is the rule, the norm introduces, as a useful imperative and as a result of measurement, all the shading of individual differences” (1977, s.184).

Den tredje dimensjonen av overvåking kaller han for undersøkelse. Gjennom undersøkelse ønsker man å gjøre hvert individ til en sak som kan bli målt, dømt, sammenlignet og forklart. Disse mekanismene av overvåking skaper subjekter som blir merket og kjent på spesifikke måter i samfunnet og som blir begrenset til å bære disse merkelappene og kunnskapen om seg selv. Foucault viser hvordan den skjulte makten har en dobbel effekt hvor subjektet får to betydninger. Subjektet blir forstått både som subjekt ovenfor noen andres kontroll og subjekt knyttet til bevissthet rundt kunnskap om seg selv og kontroll av egen identitet (Foucault, 1977).

Hammer (2017) viser til hvordan Foucault forstår sitt arbeid som en utforskning av tre varianter av "sannhetsspill" hvor mennesket fremstår både som subjekt som skaper viten og som objekt ovenfor denne viten. Dette er en vitenakse, en maktakse og en etisk akse. Disse eksisterer i samspill mellom kontrollen over inndelingen av verden (viten), utøvelse av handlinger rettet mot handlinger (makt) og ivaretagelse av relasjonen til oss selv (etikk). Hammer uttrykker at det vesentlige ved Foucault sin forståelse er at alle aksene er i spill hele tiden, noe som betyr at vi må unngå å redusere en analyse, forankret i Foucault sin forståelse, med kun en akse, men heller gjennom å forstå aksene i gjensidig relasjon til hverandre. (Hammer, 2017, s.19-20)

Foucault (1977) gir ikke noe entydig definisjon på hva makt er. Han vektlegger at det må forstås som handlinger som virker på handlinger snarere enn som noe som virker øyeblikkelig og direkte. Han refererer ikke til en sentralisert makt, men til en makt som inneholder formende, produktive og relasjonelle aspekter. Makten forstått som alle de små grepene, øvelsene, teknikkene, rutinene og arbeidsformene som i varierende grad benyttes for å disiplinere menneskekroppen. Innenfor makten etableres et omfattende vitensfelt som produserer sannheter i relasjon til maktens strategier og taktikker. Dette vitensfeltet bidrar til en anonym, automatisk, allestedsnærværende makt. Makten får en disiplinerende kraft gjennom å relatere til teknikker og praksiser som leder til at enkeltmennesket gjennomfører ulike handlinger med repeterende systematikk som et resultat av en kontroll av seg selv innenfra heller enn tvang ovenfra. Foucault mener at det ikke finnes noe samfunn som kan eksistere uten maktrelasjoner og han vektlegger derfor at makten ikke må forstås som negativ, men som produktiv i form av at den frembringer en ny virkelighet. Makten bringer unngåelig med seg motmakt og disse vil gjensidig konstituere hverandre. Motmakt gjør at nye maktrelasjoner skapes Gjennom at hvert individ blir bevisst denne formen for makt mener han at vi samtidig blir bevisst på at det vi trodde var sant kun er et produkt av politikk og at dette kan kritiseres, undres over og stilles spørsmål ved. Vi har makt til å endre

samfunnsforholdene gjennom å utøve makt overfor oss selv i form av transformasjon. Hans forståelse av etikk som en relasjon til seg selv viser til hans vektlegging av den subjektive makten (Foucault 1997a)

3.4 Ubehaget i kulturen

Weihe (2008) viser hvordan samfunnet gjennom historien er forankret i to dominerende, motstridende holdninger. Den ene tar for seg et religiøst perspektiv hvor man vektlegger at alle mennesker har en religiøs forpliktelse til å ta seg av svake og lidende mennesker. Slike holdninger er tuftet på en praktisk dimensjon hvor de svake blir forstått som en potensiell ressurs i form av mulig arbeidskraft og en tanke av at hele samfunnsstrukturen styrkes gjennom ivaretagelse av denne gruppen. Verdier om omsorg og solidaritet ovenfor svake og lidende er godt forankret i kulturen. Den globale vektleggingen av menneskerettighetene viser til samtidens globale ønske om et felles verdigrunnlag tuftet på denne grunnleggende holdningen.

Verdier og holdninger om det sterke og elitistiske er på samme tid også godt forankret i kulturen. Slike tanker gjenspeiler en vektlegging av det sterke mennesket og idealiserer et samfunn og en kultur bygget opp under en felles forakt for svakhet (Weihe, 2008). Holdningene og verdiene springer ut fra eugenikken som er forankret i Darwins evolusjonsteori. Innenfor denne teorien vektlegges naturlig seleksjon gjennom den evolusjonære fordelingen til det best tilpassningsdyktige medlemmet. Med eugenikken vokste det frem et ønske om å eliminere det defekte ved menneskeheten. Slike tanker eksisterer også i dagens samfunn, men dets uttrykksform har en mer implisitt karakter enn hva som var tilfellet tidligere i historien (Davis, 2017).

Hennum et. al. (2015) uttrykker at behovet for kontroll av samfunnet i dag må forstås ut fra at dagens offentlige sektor styres av en politisk trend/ideologi som kalles New Public Management. Denne tradisjonen kan føres tilbake til John Locke sine tanker omkring utdanning og samfunn. Locke vektla gjennom sitt teoretiske ståsted et samfunnsperspektiv som hadde fokus på samfunnsutvikling, fornuft og rasjonalitet (Ezell, 1984). Et kjennetegn ved denne styringsformen er at den ønsker å overføre ideer fra private virksomheter til organisering av offentlig tjenesteyting og det vektlegges store mengder rapportering og målstyring. Denne styringsformen viser til en klokkeetro på prosedyrer og standardisering, og legger liten vekt på profesjonell skjønnsutøvelse. Med den nye styringsformen har det i dagens samfunn vokst frem en sterk konsensus og tro på tall og statistikk. Davis (2017)

uttrykker at "There is probably no area of contemporary life in which some idea of a norm, mean, or average has not been calculated"(Davis, 2017, s.1). Han uttrykker videre viktigheten av å bli bevisst statistikkens nære relasjon til eugenikken. Statistikkens sentrale ide er at populasjonen kan bli normert og den er forankret i en eugenisk tilnærming til mennesket. Det er en sterk kobling mellom å finne ut et idealistisk mål på menneskeheten og deretter ønske å forbedre menneskeheten gjennom å utviske avvikere fra normen (Davis, 2017).

NPM trenden vokste frem på 1980 tallet i Norge. På denne tiden sto vi ovenfor en endring fra en samfunnsøkonomi basert på et industrisamfunn til en samfunnsøkonomi som var kunnskapsbasert. Grunnet omfattende endringer i samfunnet vokste det frem en bred enighet om at noe måtte gjøres. Velferdsideen som hadde stått sterkt tidligere mistet med dette kraft og ble erstattet av et nytteorientert kunnskapsmotiv (Thuén, 2017). Med NPM trenden ble det lagt vekt på desentralisering av staten og større frihet for ulike aktører i samfunnet. Kommunen tok gradvis over ansvarsområder som tidligere hadde tilhørt staten. Til tross for denne synlige endringen vokste det frem en skjult grad av statlig kontroll ovenfor ulike samfunnsområder. Ut fra dette kan man se at NPM trenden består av en tosidighet hvor frihet og desentralisering blir vektlagt på den ene siden, mens kontroll og sentralisering, som foregår mer skjult, blir vektlagt på den andre siden (Nordkvelle & Nyhus, 2017).

I Foucault sitt senere arbeid på Governmentalitet endrer han sin forståelse av staten som en gitt størrelse med fast kjerne til en forståelse hvor makten og styringskunsten ikke befinner seg et gitt sted, men gjennomsyrrer både individet gjennom moral, familien gjennom økonomi og staten gjennom politikk (Foucault, 2010). Hammer uttrykker seg om den nye styringskunsten;

"Vi står med andre ord ovenfor en dynamisk tanke, der en har forlatt ideen om at samfunnet er kontrollerbart, mulig å styre gjennom statiske og evige løsninger. Styringsteknikkene blir i stedet mer subtile, innrettet mot sirkulasjon framfor regulering, der det å la ting skje danner en grunnfigur. Formålet med styringen er ikke lenger å konsentrere, lukke og regulere, men tvert imot å ekspandere, integrere og stimulere." (Hammer, 2017, s.76)

Foucault ønsket gjennom sitt arbeid å åpne opp for en kritisk forståelse av det moderne samfunnet med dens unike samfunnsformasjoner og han stiller spørsmålsteget omkring hvilke hendelser som har ledet til det vi i dagens samfunn sier, tenker og gjør som en selvfølgelighet og om det finnes alternative måter å snakke om, tenke om og gjennomføre på. Han vektlegger

at alt i samfunnet potensielt kunne sett annerledes ut. Hans tekster preges av en problematisering av antatte sannheter, men han søker ikke med dette mot en endelig teori, men mot en bevissthet rundt at samfunnsstrukturer har kunnet og derfor kan se annerledes ut enn hva som er tilfelle nå (Hammer, 2017).

3.5 Historisk blikk på diskursene for annerledeshet

Simone de Beauvoir uttrykte i sin tekst ”det annet kjønn” fra 1949, gjengitt i Svare, at;

”Kategorien det andre har eksistert like lenge som den menneskelige bevissthet. I de mest primitive samfunn og i de eldste mytologier møter vi overalt en dualisme som består av Selvet og det andre... Alteriteten, ideen om det andre, er et grunnbegrep i menneskelig tenkning. Ikke noe felleskap bestemmer seg selv som subjekt uten straks å stille det andre ovenfor seg” (Svare, 1998, s.256)

Mennesker med kognitiv, fysisk og/eller psykisk funksjonsnedsettelse har gjennom historien blitt sett på som annerledes og fremmed fra det funksjonsfriske mennesket. Med dette synspunktet har man i samfunnet bygget opp en aksept for å ekskludere noen ut fra det sosiale fellesskapet. Mennesker med funksjonsnedsettelser har gjennom historien blitt ansett som noe negativt og uønsket, som noe som avviker fra normalitetsnormen, mens funksjonsfriske mennesker har blitt ansett som statistisk normal og derfor også verdsatt av samfunnet. (Lid, 2017). På 1800 tallet argumenterte Francis Galton for at han ønsket å forbedre menneskeheten sin genetiske arv gjennom en vitenskapelig base for selektiv reproduksjon. Han uttrykte en stor bekymring for at den lavere klassen med sitt dannelses manglende sinn skapte defekte mennesker som var en fare for menneskeheten. Galton foreslo eugenikk som en vitenskap som kunne kontrollere og bevare de beste medfødte kvalitetene i populasjonen. Hans tidlige tanker brakte med seg en eugenisk tilnærming til mennesker med funksjonsnedsettelser hvor segregering ble ansett som den mest bærekraftige måten å videreutvikle samfunnet på (Tomlinson, 2017).

Fra de tidlige tankene om segregering, har vi gjennom historien sett et gradvis skifte i synet på mennesker med funksjonshemming, samt deres rettigheter til å delta i samfunnets fellesskap. Integreringsprinsippet kom på banen som et motsvar på segregeringen som hadde foregått på ulike arenaer i samfunnet. Goodley (2011) viser til hvordan fremveksten av integreringsprinsippet i samfunnet var ment å promotere rettigheter funksjonshemmede hadde

til å bli integrert i samfunnet, men hvordan dette i stedet fungerte som en reformerende agenda som både var utilstrekkelig og ekskluderende. Han viser til at integrering var dømt til å feile ettersom det ble basert på prinsipper av innlemmelse heller enn transformasjon av kulturen i samfunnet.

I 1950 ble forløperen for funksjonshemmedes fellesorganisasjon, landsnemnda av de delvis arbeidsføres organisasjon stiftet i Norge, men ordet ”funksjonshemmede” ble i 1966 med stortingsmelding 88 ”om utviklingen av omsorgen for funksjonshemmede” for alvor satt på kartet for det norske samfunnsliv og politikken (Grue, 2014). Inkluderingsprinsippet gjorde seg gjeldende i samfunnet i 1994 med UNESCOs salamancaerklæring og var en respons på segregeringen og integreringen som tidligere hadde vært ledende i samfunnet. Forståelsen av prinsippet har endret seg siden den kom på dagsordenen. Begrepet har gått fra å være knyttet til noen grupper mennesker, til en forståelse av at prinsippet gjelder som et allment prinsipp for alle mennesker. Med inkluderingsprinsippet har man forsøkt å gå fra en tanke om innlemmelse til en gitt kultur, til en tanke om at kulturen må transformeres i møte med mennesker. (Kiuppis, 2011).

Grue viser hvordan den moderne norske forståelsen av funksjonshemming befinner seg i skjæringspunktet mellom politikk, medisin og tekst. Funksjonshemming beskrives ved hjelp av den medisinske diskursen og det velferdsstatlige systemet baserer seg på denne diskursen i møtet med begrepet. Den medisinske diskursen forstår funksjonshemming ut fra et skille mellom normal og unormal. Det velferdsstatlige systemet med sine tanker og verdier kan derfor fremstå som paradoksal i den forstand at det viderefører og opprettholder dette skillet samtidig som det snakker om rettferdighet og likeverd for alle. (Grue, 2014) Verdens helseorganisasjon (WHO) definerte funksjonshemming i ”World report on disability” fra 2011, gjengitt i Grue, som;

”Disability is a part of the human condition. Almost everyone will be temporarily or permanently impaired at some point in life, and those who survive to old age will experience increasing difficulties in functioning. Most extended families have a disabled member, and many non-disabled people take responsibility for supporting and caring for their relatives and friends with disabilities. Every epoch has faced the moral and political issue of how best to include and support people with disabilities. This issue will become more acute as the demographics of societies change and more people live to an old age.” (Grue, 2014, s.94)

WHO og FNs forståelse av funksjonshemming forankres i “The international classification of functioning” (ICF-modellen). Denne modellen vektlegger flere diskurser, flere måter å forstå funksjonshemming på. Allikevel forholder også denne modellen seg grunnleggende til den medisinske diskursen. Den britiske sosiale modellen (BSM) vektlegger derimot en annen grunnleggende forståelse for funksjonshemming. Den forstår funksjonshemming ut fra en sosial diskurs. Disse forskjellene i kausalforklaring for de ulike modellene får store konsekvenser for hvordan konseptet funksjonshemming forstås og også hvilke politiske konsekvenser dette leder til. Språket har avgjørende betydning for hvordan konsepter forstås i samfunnet og hvordan diskurser former seg (Grue, 2014).

Grue (2014) uttrykker bekymring over at funksjonshemmede ofte har blitt forstått ut fra en medisinsk diskurs. Identitetskategorier konstitueres gjennom samfunnets forståelse av ulike fenomen. Grue uttrykker at vestlige postindustrielle samfunnsformer både produserer og opprettholder en diskurs som forstår funksjonshemming som en helt spesiell politisk, sosial og økonomisk kategori. Han viser videre til hvordan enkeltpersoner kan forstå sin egen situasjon og seg selv på svært ulike måter ut fra hvilket perspektiv man benytter seg av.

3. 6 Naturvitenskap versus samfunnsvitenskap.

På starten av 1900 tallet vokste det frem en trend som av Skjervheim har fått navnet Objektivismen. Objektivismen videreførte et prosjekt som hadde utviklet seg gjennom opplysningstiden og omhandlet at forståelsen av naturen, samfunn og mennesket kan og burde studeres og utforskes på samme måte. Med denne voksende tanken ble naturvitenskapen ansett som den ledende vitenskapen hvor menneskelig atferd skulle forstås ut fra naturlover. Ved midten av 1900 tallet begynte det å vokse frem en sterk kritikk ovenfor Objektivismen. Med bakgrunn i denne kritikken vokste det frem en ny trend som av Skjervheim fikk navnet Subjektivismen. Subjektivismen kritiserte Objektivismen for dens overdrevne tro på naturvitenskapen som den eneste gyldige vitenskapsformen og den vektla fokus på subjektet og subjektets aspekter som en nødvendighet innenfor samfunnsvitenskapen (Skjervheim, 2013).

Innenfor det spesialpedagogiske fagfeltet ser det i dag ut å være en viss uenighet omkring hvordan praksisarbeidet skal forstås og utføres. På den ene siden vektlegger man profesjonsutøvers utøvelse av skjønn og tolkningskunnskap, mens man på den andre siden vektlegger ”en verktøykasse” med teknikker og metoder (Haustätter & Vik, 2016). Anderson & Goolishian (1992) viser til at det til tross for denne tvetydige tilnærmingen ser ut til å være

flere samfunnsvitenskapelige fagdisipliner som vektlegger subjektivismen fremfor objektivismen som kunnskapsramme ved utførelsen av det praktiske arbeidet. Skjervheim (2013) blir ansett som en sterk kritiker av objektivismen. I sin bok "Objectivism and the study of man" viser han til sin forståelse av hvordan den vitenskapsteoretiske problematikken innenfor det pedagogiske fagfeltet ligger i overføringen av eksperimentmodellen fra naturvitenskapen. Skjervheim uttrykker at det er en stor forskjell mellom naturfenomen og sosiale fenomen og han mener at det med bakgrunn i dette derfor er nødvendig å gjøre et skille mellom naturvitenskapen og samfunnsvitenskapen. Til forskjell fra naturfenomen, består sosiale fenomen av mening og det forekommer alltid et intersubjektivt forhold mellom den som gransker og den som blir gransket. Intersubjektivitetsfenomenet handler om møtet mellom et selv og den andre hvor begge parter forstår hverandre som subjekt med en felles verden. Den felles verden kan ses som en felles forståelseshorisont som eksisterer mellom subjektene i relasjonen. I relasjonen blir den andre forstått både som subjekt og som objekt for den enkelte. Samfunnsvitenskapen får derfor kun tilgang til sosiale fenomen gjennom å forstå hvordan mennesker tolker konteksten de er i, hva de gjør og seg selv. I studiet av sosiale fenomen må man alltid ta hensyn til den handlende sin egen situasjonstolkning.

I en videre forståelse av subjektivismen viser Skjervheim (2013) til Max Weber sitt fundamentale utgangspunkt. Weber viser til et skille mellom ikke meningsfull adferd og subjektivt meningsfull handling. Gjennom dette skillet viser han til hvordan samfunnsvitenskapen primært er den vitenskapen som opptar seg av meningsfulle fenomen og menneskelig handling. Samfunnsvitenskapen tar kun hensyn til ikke-meningsfulle fenomen om disse danner vilkår for meningsfull handling. Weber skiller videre på to typer forståelse i relasjon til menneskets meningsdannelse. Den første betegnes som observasjonsforståelse. Her knyttes mening opp til det vi direkte kan observere fra en gitt situasjon. Observasjonsforståelsen blir i henhold til Weber sett på som utgangspunkt for studiet av meningsfull menneskelig handling. Den andre forståelsen betegner Weber som motivasjonsforståelse. Dette handler om observatørens tilegnede forståelse basert på tolkning av aktørens motiv for sin handling. Weber mener at mennesker uunngåelig alltid vil tilegne andre mennesker motiv for sine handlinger og han viser til hvordan mennesker benytter seg av begge forståelsesformene i tilegnelsen av sin mening og forståelse av et gitt sosialt fenomen.

3. 7 Historisk blikk på spesialpedagogikkens forståelse av seg selv som fagfelt.

Spesialpedagogikken har eksistert i nesten 200 år og dens røtter er eugenikken. Målsettingen innenfor eugenikken var å gjøre, det som ble kalt ”defekte” barn, til en mindre byrde for samfunnet gjennom å forsøke å lære de opp for å bli i stand til å gjennomføre det som av samfunnet ble sett på som nyttig arbeid. Ved inntoget av det 20 århundre ble spesialpedagogikken etablert som en egen profesjon som etterhvert også ble støttet av nevrovitenskapen og utviklingspsykologi. Fagfeltets fokus har til enhver tid vært rettet mot å skille normale barn fra spesielle barn. (Reindal & Haustätter, 2010).

Eva Simonsen (2010) viser i Reindal & Haustätter sin bok til en kjent tvetydighet i sin forståelse av ansvar som profesjonsutøvere står ovenfor. På den ene siden argumenterer man for et individpatologisk perspektiv hvor man har fokus på naturvitenskapelige metoder som tester og kartleggingsverktøy som sorterer og segregerer barn. Samtidig argumenterer man på den andre siden for et inkluderende perspektiv der alle barns utviklingsmuligheter og verdi skal verdsettes ut fra individuelle og kollektive rettigheter. (Reindal & Haustätter, 2010)

Reindal (2010) viser til at teorier om funksjonshemning har et hovedskille mellom sosiale og individuelle modeller hvor skillet skapes av den kausale forklaring på sammenhengen mellom det å være funksjonshemmet og funksjonsnedsettelsen. Individuelle modeller ser på funksjonsnedsettelsen som selve årsaken for det å være funksjonshemmet, mens den sosiale modellen ser undertrykkende og diskriminerende prosesser og holdninger i samfunnet som den direkte årsaken til funksjonsnedsettelsen. Det poststrukturalistiske perspektivet faller inn under den sosiale modellen. Her vektlegger man spesielt ideologi, kulturelle normer og språk som medvirkende faktorer til konseptet funksjonshemming. (Reindal & Haustätter, 2010)

Simonsen (2010) henviser videre til statsviteren Bodil Ravneberg som uttrykker i boken til Reindal & Haustätter, at; ”Hovedbetingelsen for spesialpedagogens profesjonalisering har vært samfunnets syn på normalitet...Som en av velferdsstatens profesjoner har spesialpedagogikken i Norge endret sine posisjoner i takt med bruddet i synet på normalitet fra utskilling til integrering” (2010, s.24) Forståelsen av normalitet er tett forbundet med fagfeltets utvikling og en historisk forståelse av hvordan normalitetsbegrepet har endret mening hjelper oss å forstå hvordan profesjonsutøvere har forstått det spesialpedagogiske fagfeltet. Fremveksten av velferdsstaten danner grunnlaget for fagfeltets selvforståelse både når det kommer til etiske posisjoner og samfunnsoppdrag. Velferdsstatens historie kan deles inn i tre. Perioden fra 1945-1965 kan forstås gjennom begrepet

differensiering. Perioden fra 1965-1990 kan forstås med begrepet de-differensiering og perioden fra 1990-2010 kan forstås gjennom begrepet distansering. Kunnskap og kunnskapsutvikling er grunnleggende for enhver profesjon, men kunnskap er ikke noe som profesjonen alene forvalter som en konstant enhet. Kunnskap og kunnskapsutvikling er i stadig endring ettersom det henger tett sammen med teknologisk og politisk utvikling. (Reindal & Haustätter, 2010)

Haustätter skiller mellom to forståelsesrammer knyttet opp til det spesialpedagogiske fagfeltet. Det første handler om den tradisjonelle forståelsen av fagfeltet som bygger på et menneskesyn ut fra et patologisk og biologisk grunnlag. Innenfor dette perspektivet klassifiserer og diagnostiserer man mennesker ut fra individets egenskaper. Den andre forståelsen av fagfeltet kaller han for den inkluderende forståelsen. Her klassifiserer man mennesker gjennom sosiale klassifiseringer som inkludering, ekskludering og marginalisering. Haustätter gjør et skille mellom det han kaller for ekspertene og det han kaller for amatørerne, hvor ekspertene er leverandøren av kunnskapen omkring mennesket, mens amatøren er den som anvender kunnskapen fra ekspertene i praksis. Kunnskapen forsterkes av antall mennesker som støtter opp under dens fremståtte validitet og derav dens dominerende eksistens. Det spesielle mennesket blir skapt gjennom klassifiseringen gjort av eksperten, men det er amatøren som har makt til å opprettholde dets posisjon gjennom hvordan han/hun plasserer det spesielle mennesket i samfunnet. uavhengig av posisjon er spesialpedagogikkens grunnleggende oppgave å sikre alle menneskers rett til å lære og utvikle seg. Det handler derfor om uenigheter i hvordan man best oppnår dette. (Reindal & Haustätter, 2010)

3. 8 En innføring i Kritisk diskursanalyse

Jan Grue uttaler seg om diskurser;

”Kort sagt er en diskurs en måte å tenke, skrive og konseptualisere på. Å analysere diskurser er først og fremst å analysere symbolske representasjoner av verden, det være seg bøker, filmer, offentlige utredninger eller gateskilt. Men det er også å analysere de sosiale betingelsene som gjør at bøkene, filmene, utredningene og skiltene blir slik de blir, og virker slik de virker. Det er å rette oppmerksomheten mot hvordan de ulike symbolske bestanddelene henger sammen (hvordan karakterer fremstilles, hvordan handling struktureres, hvordan det argumenteres og resonneres,

hvordan signaler sendes), og på hvordan mennesker forholder seg til dem...Det avgjørende for diskursanalysen er at tekstene er med på å kode virkeligheten på en bestemt måte” (Grue, 2014, s. 15-16)

Hva er meningen med språket vårt? Hvordan utvikles det og hva betyr det egentlig? Jørgensen og Phillips, gjengitt i Skrede, hevder at CDA er basert på sosialkonstruktivistiske og poststrukturalistiske grunnprinsipper. Med dette mener de at analysen tar utgangspunkt i å stille seg kritisk ovenfor ”tatt for gitt heter” og selvfølgelig viten. Vår oppfatning og forståelse av verden er ikke et speilbilde av den ”virkelige verden”, forståelsen er både historisk og kulturelt betinget. (Skrede, 2018, s. 14) CDA faller innenfor samfunnsvitenskapelig forskning. I motsetning til naturvitenskapen forholder man seg innenfor samfunnsvitenskapen til en virkelighet preget av makt og meninger.

3.9 Vitenskapsteoretisk grunnlag for kritisk diskursanalyse

3.9.1 Poststrukturalismen, sosialkonstruktivismen og kritisk realisme

Menneskene som tillegges spesiell vekt innenfor den poststrukturalistiske tilnærmingen er Jacques Derrida, Jacques Lacan og Michel Foucault. Denne tilnærmingen er både en kritikk og en videreutvikling av strukturalismen. Poststrukturalismen deler strukturalismens tanke om at språket er et fundament for det sosiale liv. Innenfor poststrukturalismen er man derfor opptatt av den sosiale sfære hvor språket konstituerer sosiale identiteter og relasjoner. Poststrukturalismen avviser strukturalismens tanke om at språket er et system som eksisterer forut for språkbruken. Poststrukturalismen ser derimot på språket som et fenomen i stadig endring. Språket og meninger kan bare midlertidig fastlåses. Det endrer seg med historien og med sentrale aktører og institusjoners interesser. Poststrukturalismen mener at språket analyseres og kontekstualiseres i ulike sosiale sammenhenger. Det er nettopp dette den kritiske diskursanalysen er; en analyse av prosessene hvor mennesker forsøker å skape ulike oppfatninger av virkeligheten. (Skrede, 2018)

Gergen & Gergen (2005) argumenterer for at poststrukturalismen er en underkategori av den mangefasettete og brede vitenskapsteoretiske retningen sosialkonstruktivisme. Innenfor denne retningen argumenterer man for at virkeligheten er sosialt skapt og at det derfor ikke finnes noen ultimat sannhet. Man er opptatt av språk og språkets muligheter for konstruksjon av virkeligheten. Ut fra dette synet er det derfor umulig å si at en påstand er

bedre enn en annen ettersom påstander kun kan sammenlignes med hverandre og ikke med en ultimat sannhetsstandard. Skrede viser til at en styrke ved sosialkonstruktivismen er at den kan vise oss at ingenting er hugget i stein og at man alltid må rokke ved antatte sannheter. Sosialkonstruktivismen har mottatt mye kritikk for å være inkonsistent. Teorien argumenterer for at alle fortolkninger av verden er like gyldige og den har da fått kritikk for at den kommer til kort gjennom at den med dette selv ikke kan være mer gyldig enn en annen tilnærming.

Innenfor kritisk realisme ser man for seg at virkeligheten består av tre områder. Det første er det ”empiriske” området som omhandler våre erfaringer og observasjoner. Det andre er det ”faktiske” området som omhandler begivenheter og fenomener som oppstår uavhengig av om de er erfart eller ikke. Det siste området er det ”virkelige” som består av mekanismer og strukturer. Det inneholder både sosiale strukturer og kausale naturvitenskapelige krefter, hvor kausalitet ikke forstås som nødvendige forbindelser mellom årsak virkning men som en forståelse som kan forårsake og muliggjøre endring. Fairclough endret ordlyden til det ”potensielle” området i stedet for det virkelige. Denne kunnskapen er skiftende og delvis og kan aldri reduseres til menneskets kunnskap om virkeligheten. Videre viser kritisk realisme til to mulige feilslutninger. Det første er den epistemiske feilslutning. Her reduserer man ontologi til epistemologi ved å anta at verden er avhengig av vår innsikt og kunnskap om den. Det andre er den ontiske feilslutning. Her reduserer man epistemologi til ontologi gjennom å anta at egenskaper ved verden dikterer vår kunnskap om den. Kritisk realismeperspektivet inneholder mange poststrukturalistiske innsikter men gjør ikke den feilen å redusere virkeligheten til diskurs. Innenfor kritisk realisme er ikke all kunnskap og diskurser like fornuftige og gode, dette perspektivet mener at man kan skille mellom mer eller mindre fornuftig kunnskap. Kritisk diskursanalyse blir først nettopp det når man stiller spørsmålsteget ved hvilken påvirkning en diskurs eller tekst har og om den er heldig eller uheldig på sosiale relasjoner (Skrede, 2018).

3.10 Michel Foucault om diskursanalyse

Michel Foucault har vært en avgjørende person bak utviklingen av diskursanalysen.

Hans ledende tankegang gjennom sine arbeider er at begreper får sin betydning gjennom anvendelse av det, og han var mer opptatt av hva vi gjennom diskursene ble i stand til å se fremfor å gi en enhetlig definisjonen av begrepet (Skrede, 2018). I Foucault (1999) sin forståelse kan vi se diskurs som en analysestrategi, en fremgangsmåte av mange i møte med empirien, fremfor å redusere det til en metode. Innenfor mange former for samfunnsanalyse

blir språket forstått som en inngangsport og en gjenspeiling av den "sanne" virkeligheten. Når vi analyserer diskurser studerer vi derimot hvordan skiftende formuleringer og antagelser av virkeligheten har effekt innenfor avgrensede områder. Innenfor diskursanalyse er det derfor prosessen i seg selv som er produktiv ettersom analysen bringer frem en forståelse av at diskursene på sin unike måte bringer frem en midlertidig virkelighet og styrer den i en gitt retning. Diskursanalyse tar derfor ikke kun for seg språket i avgrenset form, men ser heller på samspillet mellom det som blir sagt, handlingen som er i relasjon til dette utsagnet, samt hva handlingen gjennomføres med. Dette er en analyse hvor man forsøker å vise hvordan virkeligheten framkommer, formes og transformeres, fremfor en søken etter svaret på hva virkelighet er. Diskursene spiller inn på hva vi i en gitt avgrenset periode anser som viktig, smart og sant.

I henhold til Foucault så er gjenstanden for analysen utsagnet og ikke setninger og enkeltord. Utsagnet kan forstås som noe som framkommer i en gitt sammenheng og som med dette gjør noe med sammenhengen. Et utsagn må re-presentere virkeligheten. Det er utsagnets formative effekt som er relevant innenfor den Foucauldianske diskursanalysen og ikke ordenes meningsinnhold. Diskurser kan oppleves som stadig foranderlige og uklare, men den har en definerbar retning i møte med det som avvises (Foucault, 1999).

Foucault (1999) sitt prosjekt handlet om å analysere formasjonsdannelsene som har ledet til dagens moderne samfunn. Hvis vi derfor ønsker å gjøre en foucauldiansk analyse må vi benytte oss av en tidshorisont. Det er også viktig å forstå hvordan Foucault forstår ordet "viten". Han mener begrepet handler om de praksisene som former vår kunnskapsdannelse og ordenen som skapes i samfunnet gjennom dette. Det handler om hvordan relasjoner mellom subjekt og objekt skapes, formes, omformuleres og etablerer viten. Gjennom Viten etableres en dynamisk relasjon mellom subjektet som den som vet og objektet som det det dannes kunnskap om. Subjektet og objektet eksisterer på denne måten i et gjensidig spill som regulerer produksjonen av sannhet i et samfunn.

I sitt senere arbeid beveget Foucault seg fra en forståelse av diskursbegrepet som mindre språkpreget og heller preget av undersøkelse av spredte utsagn, dannelse av relasjoner de i mellom og gjennom dette skapelsen av en retning på bevegelsen mot en "sannhet". Foucault sitt begrep om diskursorden handler om at vi må undersøke hvor ulike diskurser kommer fra, hvordan de har tatt form og hvilken effekt diskursene har for vår forståelse her og nå. Et diskursanalytisk blikk reflekterer rundt og undersøker hvilke spørsmål som stilles i relasjon til diskursen, hvordan svar formuleres av aktørene og hvordan dette fører til spesifikke strategier, praksiser og handler innenfor et gitt område (Foucault, 1999).

3.11 Fairclough sin metode for kritisk diskursanalyse

Fairclough er et kjent navn innenfor CDA. Hans tilnærming skiller seg fra flere andre tilnærminger ettersom han i enda større grad enn andre teoretikere på feltet vier spesielt stor plass til makropolitiske forhold i sine analyser. Hans tilnærming har likhetstrekk med Michel Foucault sin forståelse av begrepet. Innenfor en makroorientert diskursanalyse anser man språket som påvirket av sosiale og materielle strukturer, samtidig som man også anser språket som påvirker for endringene innenfor strukturene. I denne oppgaven vil jeg vektlegge Fairclough sin metodiske og teoretiske tilnærming i min forståelse av CDA ettersom hans tilnærming har betydd mest for utviklingen av feltet. Han mener at tre generelle karakteristikk bør være tilstede for at en analyse kan regnes som CDA. Det første handler om at man innenfor CDA foretar seg en analyse ikke bare av diskurser men av forholdet mellom diskurser og andre elementer av sosiale prosesser. Det andre handler om at man tar for seg en eller annen form for systematisk analyse av tekster. Det tredje handler om at CDA ikke bare er en deskriptiv øvelse, men at den både identifiserer og kritiserer uheldige samfunnsforhold samtidig som den også legger frem mulige løsninger på problemet (Skrede, 2018, s.23).

CDA krever at man trekker inn andre samfunnsvitenskapelige teorier i analysen utover tekstanalytiske verktøy. Dette er årsaken til at CDA inneholder makro-sosiologisk teoretisering sammenlignet med diskursanalytiske tilnærminger som primært opererer på et lingvistisk nivå. Et annet skille er at CDA er problemorientert, som vil si at tekster er ideologiske om de bidrar til å transformere, reprodusere og konstituere sosiale maktrelasjoner. (Skrede, 2018, s.27-28) Makt er et relevant begrep innenfor en slik analyse. Her menes ikke bare "negativ" makt som leder til undertrykkelse og dominasjon, men også til en mer usynlig maktform. Makt blir forstått ut fra Foucault sin oppfattelse av makt som en produktiv størrelse. Han vektlegger at et samfunn er avhengig av ulike maktrelasjoner for å fungere. Det er først når denne makten leder til uheldige følger for en sosial gruppe at konseptet blir gjenstand for kritisk analyse. Foucault uttrykker at man ikke hadde godtatt makten i like stor grad om den hadde vært mer synlig, men makt er ofte godtatt fordi den opptrer skjult for menneskene rundt (1977). Poenget med CDA er å gjøre denne skjulte, usynlige makten mer synlig, og med dette stille spørsmålsteget rundt hvordan visse ideologier fremstår som det eneste alternativet og den beste løsningen og også hvordan visse ting holdes utenfor den politiske dagsordenen og hvilken effekt dette har. Det er altså en tosidighet ved makten man

ønsker å analysere. Hvorfor blir noe vektlagt og noe holdt utenfor gjennom språket, hvilken betydning har begge prosessene? (Skrede, 2018).

Fairclough sin kritiske diskursanalyse inneholder tre dimensjoner og samspillet de i mellom. Disse dimensjonene er delvis semiotiske størrelser. Det første kaller han "sosiale begivenheter". I sin tidligere versjon kalte han dette analyseområdet for "tekst" men han forsøker med denne endringen å ta hensyn til at sosiale begivenheter ikke kan reduseres til tekst men at tekst er en del av dette fenomenet. Det andre begrepet han vektlegger er "sosiale strukturer" som beskriver samfunnsmessige makroforhold. Dette er overordnet sett ganske stabile mønster som påvirker dagliglivet. Det kan være teorier som belyser strukturelle forhold innenfor et gitt område. Teoretiske perspektiver kan hjelpe oss å se forholdet mellom ideologi, makt og språk. Det er denne dimensjonen som skiller kritisk diskursanalyse fra andre analyser ettersom den løfter seg opp til også å analysere samfunnsforhold. Språket er i seg selv forstått som en sosial struktur gjennom at det både gir en mulighet for å uttrykke seg samtidig som det avgrenser og regulerer hva som er mulig å si. Det siste begrepet han kommer med i sin analyse er "sosial praksis" og han forstår det sånn at de to andre begrepene medieres av dette fenomenet. Han forstår begrepet som en måte å selektere og kontrollere ulike strukturelle muligheter på. Han vektlegger språket som en viktig "sosial praksis" men uttrykker samtidig at sosial praksis ikke kun kan reduseres til språklig virksomhet. Han viser til hvordan det i semiotisk forstand finnes tre elementer av "sosial praksis". Dette første elementet er gener. Dette er måter å kommunisere på som kan forstås som stabile rammer for den sosiale interaksjonen. Det andre elementet er diskurser. Dette kan forstås som perspektiver eller posisjoner ulike sosiale aktører har. Diskurser er ikke en avspeiling av den virkelige verden, men den representerer potensielt mulige verdener. På denne måten er den med å dreie samfunnet i en retning. Ulike diskurser kan bygge opp under hverandre, dominere eller konkurrere ovenfor hverandre. Det siste elementet er stiler. Dette handler om ulike semiotiske måter å være på. Fairclough er i sin analyse spesielt opptatt av hvordan identiteter og stiler konstrueres språklig på bakgrunn av endringer i politisk ledelse (Skrede, 2018, s.24-40).

Diskursorden er et annet element som gjør seg gjeldende her. Dette forstås som en stabilitet i "sosiale praksiser" gjennom at de er noenlunde ordnet og gjenkjennelige. Diskursordener dannes gjennom at man kjeder sammen gener, diskurser og stiler. Det er et nettverk av sosiale praksiser hvor noe ekskluderes og noe annet fremheves. Diskursordener kan ses som delvis sosiale og delvis lingvistiske. En analyse av endringer i en diskursorden

krever derfor at man veksler mellom å utføre lingvistisk analyse, politisk analyse og samfunnsanalyse. Dette er et begrep Fairclough har hentet fra Foucault (Skrede, 2018).

Hovedprinsippene i kritisk diskursanalyse er som nevnt sosiale strukturer, sosiale praksiser og sosiale begivenheter. Videre viser Fairclough noen begreper som egner seg til tekstanalyse. Begrepene er nyttige ettersom de viser hvordan grammatiske relasjoner bygger opp og vektlegger et verdensbilde fremfor et annet. Det første begrepet er ”nominalisering og passivering”. Dette handler om ”en type grammatiske metaforer som fremstiller prosesser i samfunnet som ting eller enheter, fremfor prosesser. Dette gjøres typisk ved å bruke substantiver i stedet for verb)” (Skrede, 2018, s.48) Gjennom passivering blir aktører skjult i større eller mindre grad gjennom formuleringen. Det andre begrepet er ”modalitet”. Det handler om på hvilken måte en tekst eller ytring legger frem et spesifikt budskap. I analyser av politisk retorikk kan dette vise oss hvordan et verdenssyn fremmes fremfor et annet, hvordan en form for kunnskap legges frem som sann, samt hvordan vi bør handle ut fra beskrivelsen av de sosiale omstendighetene. Det tredje begrepet er ”intertekstualitet”. Dette er ”studiet av relasjonen mellom en tekst og andre tekster.” (Skrede, 2018, s.51). Relevant for kritisk diskursanalyse er hvilken effekt forskjellige intertekstuelle koblinger kan ha og hvilke ideologiske tanker og interesser de representerer og fremmer. Det fjerde begrepet er ”interdiskursivitet”. ”når en trekker på flere genrer og diskurser uten at disse nødvendigvis har et identifiserbart tekstuel opphav, kan vi snakke om interdiskursivitet” (Skrede, 2018, s.53). Det femte begrepet er ”rekontekstualisering”. Dette begrepet handler om at sosiale praksiser og eksterne diskurser blir internalisert i nye settinger. Det er derfor relatert til interdiskursivitet og intertekstualitet. Det handler ikke bare om å trekke veksler på ulike diskurser og tekster, men det er også en måte å analysere hvor en ny praksis starter å dominere over en annen. Skrede uttrykker at;

”Å analysere forekomster av rekontekstualisering kan bidra til å belyse hvilke maktforhold og ideologier som er rådende i samfunnet. ofte vil det være slik at intertekstuelle og interdiskursive koblinger som blir reproduisert hyppig, kan ende med å rekontekstualisere en sosial praksis og underlegge den en ny logikk” (Skrede, 2018, s.55).

det sjette begrepet er ”antagelser”. Antagelser er noe man benytter seg av i dagliglivet. Mennesker støtter seg på delte antagelser om ulike fenomen. Gjennom antagelser om et felles verdigrunnlag kan man utjevne forskjeller. Det skilles spesielt mellom verdiantagelser, som er

antagelser om hva som er ønskeverdig og godt, og eksistensielle antagelser, som handler om oppfatninger om hva som finnes. Skrede uttrykker at alle begrepene er ikke nødvendige for enhver tekst, det handler om hva man ønsker å få frem av analysen (Skrede, 2018).

Kapittel 4: Metode

For metodedelen ønsker jeg å gjennomføre en kritisk diskursanalyse hvor jeg tar for meg stortingsmeldinger fra ulike epoker i det norske samfunn. Gjennom dette ønsker jeg å se på hvordan det spesialpedagogiske fagfeltet har endret seg i takt med oppfatningen av normalitet og avvik. Ut fra dette vil jeg drøfte hvordan denne endringen påvirker spesialpedagogens forståelse av sitt etiske ansvar. Gjennom undersøkelsen ønsker jeg å benytte meg av Groven (2013) sin kartlegging av utviklingen av det spesialpedagogiske arbeidsfeltet for å bedre strukturere metodedelen. Gjennom analysen kommer jeg til å benytte meg av utdrag fra Meld. St nr. 88 "omsorg for psykisk utviklingshemmede" utarbeidet i 1974-1975, samt Meld. St nr 8 "Menneskerettar for personar med utviklingshemming- Det handlar om å bli høyrte og sett" utarbeidet i 2022-2023.

Innenfor en makroorientert diskursanalyse anser man språket som påvirket av sosiale og materielle strukturer, samtidig som man også anser språket som påvirker for endringene innenfor strukturene. (Skrede, 2018). CDA er problemorientert, som vil si at tekster er ideologiske om de bidrar til å transformere, reprodusere og konstituere sosiale maktrelasjoner. (Skrede, 2018, s.27-28) Makt blir forstått ut fra Foucault sin oppfattelse av makt som en produktiv størrelse. Han vektlegger at et samfunn er avhengig av ulike maktrelasjoner for å fungere. Det er først når denne makten leder til uheldige følger for en sosial gruppe at konseptet blir gjenstand for kritisk analyse. Poenget med CDA er å gjøre denne skjulte, usynlige makten mer synlig, og med dette stille spørsmålstegn rundt hvordan visse ideologier fremstår som det eneste alternativet og den beste løsningen og også hvordan visse ting holdes utenfor den politiske dagsordenen, samt hvilken effekt dette har. Det er altså en tosidighet ved makten man ønsker å analysere. Hvorfor blir noe vektlagt og noe holdt utenfor gjennom språket, hvilken betydning har begge prosessene? (Skrede, 2018)

4.1 En sammenligning av samfunnets forståelse av avvik og normalitet i tidsrommet 1974 og frem til dags dato

Groven (2013) har i sin bok kartlagt utviklingen av det spesialpedagogiske arbeidsfeltet i faser som tar for seg ulike trender innenfor feltet. Den første og andre fasen avgrenser han til perioden fra midten av 1800 tallet og frem til 1950. Forholdet mellom normalitet og avvik ble forstått som noe statisk hvor skillet ble gjort med hensyn til det man

anså som opplæringsdyktige versus lite opplæringsdyktige mennesker. Periodene kjennetegner en sterk tro på differensiering. Det uttrykkes omkring dette i Meld. St 88;

”Det begynte med at noen pionerer i første halvdel av forrige århundre mente å kunne helbrede åndssvakhet ved pedagogiske og medisinske metoder...I Norge ble den første skole for åndssvake barn åpnet i 1874, og i 1881 fikk man en lov om døve, blinde og åndssvake barns undervisning (Lov om abnorme Børns Undervisning.)” (Meld. St. 88, 1974-1975, s.5)

Meld St 8 viser til et historisk riss for forståelsen av funksjonshemming; ”Dei historiske kjeldene vitnar om at fordommar, frykt og skam har fått prege livsvilkåra til utviklingshemja. Ein raud tråd gjennom historia er at personar med utviklingshemming på ulike måtar har blitt gøymde vekk, ein del under umenneskelege vilkår.” (Meld. St. 8 2022-2023, s. 26) Grue (2014) viser til hvordan begrepet funksjonshemmede ikke fantes i det norske samfunnet på 1800 tallet. Han viser til en hypotese innenfor britisk forskning som omhandler at konseptet funksjonshemming vokste frem som en konsekvens av industrialiseringen. Med samfunnsendringen fikk begrepet arbeid en annen betydning hvor man begynte å skille arbeidsudyktige og arbeidsdyktige. Mennesker med funksjonshemming ble på denne tiden ansett som en negativ faktor for samfunnet, som et trekk ved samfunnet man forsøkte å eliminere.

Den tredje og fjerde fasen tar for seg siste del av 1960 tallet og frem til 1980 tallet. I denne fasen foregikk det et paradigmeskifte i samfunnet. Samfunnet kjennetegnes på denne tiden med flere demokratiseringsprosesser og opprør som hadde fokus på de svake og usynlige i samfunnet. Protestene tok for seg opplevelsen av mangel på humanitet ovenfor mennesker som var utsatt for funksjonsnedsettelse. (Groven, 2013) Det uttrykkes i Meld. St 88 at; ”Det fremholdes at omsorgen for funksjonshemmede er inne i en reorganiseringsfase hvor det tildels bryter radikalt med innarbeidede tenkemåter og forestillinger” (Meld. St. 88 1974-1975, s.4). Det uttrykkes videre omkring funksjonshemmedes situasjon i Meld. St. 8 at ”Eit nytt syn på funksjonshemming, som vektla at det skulle vere mogleg å leve som andre, voks fram i 1960-åra – og med det innvendingar mot sentralinstitusjonar som eit hovudmønster i den offentlege omsorga.” (Meld. St. 8 2022-2023, s.27) Den økende kritikken dannet grunnlaget for at man i 1988 vedtok å avvikle institusjonene og, gjengitt i Meld. St. 8 ”overføre ansvaret for tenester og tilbod for personar med utviklingshemming til kommunane,

på same måte som kommunen har ansvaret for befolkninga ellers.” (Meld. St. 8 2022-2023, s.27)

Det uttrykkes fra Meld. St 88 at; ”Man er nå på vei ut av vernefasen og særomsorgslinjen og inn i en ny- som kan benevnes som integrasjonsfasen, med den desentraliserte, integrerte omsorg, og med krav om samarbeid mellom alle engasjerte instanser.” (Meld. St 88, 1974-1975, s. 6) Integrering defineres, gjengitt i Meld. St. 88, som

”en samlivsprosess mellom individer, grupper og samfunnet. En virkelig integrering må ha som forutsetning at de enkelte parter deltar uten å være redd for å røpe eller miste en identitet. Man må kunne oppfatte hverandre som ulike og være ulike, uten at dette fører til undertrykkelse, utnyttning eller underkastelse. Dette kan kalles en ekte integrering og springer fram av respekten for det enkelte menneskes egenverdi” (Meld. St. 88 1974-1975, s.13).

Som vi ser representerer siste halvdel av 1960 tallet en ny epoke i norsk skole hvor det vokste frem en tanke om barns rett til likeverdig opplæring. Et lovutvalg ved navn blomkomiteen fikk på denne tiden i oppgave å utarbeide nye lovregler for spesialundervisningen. Komiteen la frem forslag om at lovreglene om spesialundervisning skulle integreres i det allmenne lovverket. I 1975 forelå denne integreringen hvor likeverdighet og tilpasset opplæring ble vektlagt for alle i loven (Groven, 2013). Ut fra beskrivelsen av integrering gitt til oss i Meld. St. 88 hadde samfunnet en forståelse av at individer som tidligere hadde blitt holdt utenfor nå skulle passe inn i en allerede eksisterende kontekst, og med dette tenkte man at resultatet ville bli en større aksept for mangfoldet i samfunnet. Goodley (2011) viser til at integrering var dømt til å feile ettersom det ble basert på prinsipper av innlemmelse heller enn transformasjon av kulturen i samfunnet.

Den femte fasen i Groven (2013) sin kartlegging tar for seg perioden fra 1980 tallet og frem til vår tid. Denne perioden preges av diskusjoner knyttet til implementeringen av statlige føringer og representerer enda et paradigmeskifte hvor man i større grad enn tidligere forsøker å se alle mennesker som en helhet. Inkluderingsbegrepet kom på banen i denne fasen og erstattet integreringsbegrepet som hadde vært ledende tidligere. Gjennom inkluderingsbegrepet vektlegger man fellesskapets egenart fremfor å se det slik at individet skal passe inn i et allerede eksisterende fellesskap. Inkluderingsbegrepet kom på banen med Salamancaerklæringen i 1994. Denne erklæringen viser til paradigmeskiftet fra noen til alle gjennom å vektlegge inkludering som et allmennpedagogisk begrep. Gjennom

inkluderingsprinsippet var tanken at man kunne oppnå en utdanning som omfavnet alle fremfor noen (Groven, 2013). Inkluderende opplæring ble globalt promotert som et forsøk på å fjerne ulikhetene innenfor utdanningsmulighetene som ulike individer hadde. Goodley (2011) viser til hvordan Salamancaerklæringen ledet til en økende internasjonal konsensus rundt alle barns rett til felles utdanning uavhengig av bakgrunn, evner og funksjonsnivå. Inkluderingsprinsippet gjorde skolen i større grad enn tidligere ansvarlig for å proaktivt møte alle individers behov. Det uttrykkes omkring dette i Meld. St. 8;

”Politikken for personar med utviklingshemming omfattar alle samfunnsområda og vernet av rettane går på tvers av sektorane. Det gjer det nødvendig å ha ein einskapeleg tilnærming til politikken. Politikken skal fremje menneskerettane og dermed likeverd, likestilling, medverknad og respekt for det frie valet til den enkelte. Politikken vår skal bidra til å få slutt på diskriminering, ufridom og urettvise...Personar med utviklingshemming utgjer ei stor og ueinsarta gruppe...Ein politikk som vernar om rettane til og løfter marginaliserte grupper, og som sikrar at den enkelte sjølv kan meistre eigne livsutfordringar og leve i tråd med egne verdier og interesser, kjem heile samfunnet til gode” (Meld. St. 8 2022-2023, s. 11)

Ut fra dette utsagnet kan vi se at dagens samfunn forbinder seg både med menneskerettslige verdier og holdninger samtidig som det også forbinder seg med globaliserende verdier og holdninger. Dagens samfunn ser dermed ut til å gjenspeile en tvetydighet og splittelse av holdninger og verdier som legges til grunn for den kulturelle konteksten.

I Meld. St 88 fra 1974-1975 graderer man funksjonshemming ut fra ”lett”, ”moderat” og ”dyp” og det uttrykkes at; ”det legges vekt på forskning. Det blir presisert at informasjon er en viktig oppgave og at det må satses mer på dette området. Herunder kan departementet samarbeide med private organisasjoner.” (Meld. St. 88 1974-1975, s. 5) Det vises til sterkt tro på naturvitenskapen som grunnlag for forståelsen av funksjonshemming. Det uttrykkes i Meld. St 88, at; ”Man er blitt oppmerksom på metoder og hjelpemidler som kan gi nye perspektiver for de åndssvake...Det er imidlertid meget som tyder på at forskningen kan hente resultater på dette område som kan føre til fremskritt langt utover åndssvakeomsorgens eget felt.” (Meld. St. 88 1974-1975, s. 13) En datidens beskrivelse av funksjonshemming blir gitt i Meld. St. 88;

”Psykisk utviklingshemming er en nyere fellesbetegnelse på de tilstander som man tidligere kalte åndssvakhet og evneveikhet. Begrepet defineres av utvalget som en samlet betegnelse for en rekke forskjellige tilstander med høyst forskjellige årsaker og symptomer med det fellestrekk at utviklingen ofte viser seg tidlig (oftest allerede i de første leveår) og at den psykiske utviklingshemmedes ”intelligens”, læreevne og evne til å klare seg i samfunnet er mer eller mindre svekket.” (Meld. St. 88 1974-1975, s. 10)

Videre blir det uttrykt i Meld. St 88 omkring synet på funksjonshemming at;

”Moderne forskning og erfaring har ført til at synet på psykisk utviklingshemming har forandret seg totalt de senere år, idet det erkjennes at personlighetsutviklingen, læreevne og evne til å klare seg i samfunnet er avhengig av så vel anlegg som miljø og blir sterkere hemmet jo tidligere skadevirkningen setter inn. Dertil kommer at en allerede primært skadet (svekket) personlighet er langt mere sårbar for nye (sekundære) skader, ikke minst fra miljøets side. Psykisk utviklingshemming er i dag en diagnostisk og behandlingsmessig oppgave både medisinsk, sosial, pedagogisk og psykologisk, og for samfunnet i høy grad et spørsmål om holdning og medmenneskelighet. De psykisk utviklingshemmedes fungering og utviklingsmuligheter er avhengig av det miljø, den opplæring og behandling samfunnet kan tilby dem, og begrepets omfang vil variere med samfunnets sosiale og økonomiske struktur og av hva samfunnet er villig til å yte når det gjelder ressurser for behandling og opplæring.” (Meld. St. 88 1974-1975, s. 10).

Siden 1980 har den relasjonelle modellen vært grunnlag for politikken og lovgivningen omkring mennesker med funksjonshemming i Norge. Forståelsen omkring denne modellen legges frem i Meld. St 8;

”Funksjonshemminga er knytt både til eigenskapar ved personen og til omgjevnadene. Nemninga «funksjonsnedsetjing» («impairment») fortel om eigenskapar ved individet, og nemninga «funksjonshemming» («disability») viser til diskrimineringa som oppstår i møte med samfunnsbarrierane. Modellen impliserer at samfunnsskapt barrierar, for eksempel manglande universell utforming, må fjernast, samtidig som ein gjev hjelp og støtte til individet. Eit formål med likestillings- og diskrimineringslova er at ho skal

bidra til å byggje ned samfunnsskapt funksjonshemjande barrierar og hindre at nye kjem til.” (Meld. St 8 2022-2023, s. 18)

Det uttrykkes i Meld St. 8 at ”Noreg ikkje har god nok framdrift for å erstatte den medisinske modellen for funksjonsnedsettelse med den menneskerettslige modellen” (Meld. St. 8 2022-23, s. 30). I Meld. St 8 argumenteres det for at statistikk for å etablere et godt kunnskapsgrunnlag knyttet til funksjonshemming er en nødvendighet men at det er viktig å være bevisst at statistikken har sine begrensninger og at det derfor er nødvendig med flere kunnskapskilder omkring temaet for å danne et godt kunnskapsgrunnlag (Meld. St 8 2022-2023, s.29). Videre vektlegges at problemstillinger knyttet til funksjonshemmde som kun blir forstått som helsetema ikke vil omfavnes i den generelle politikken og de legger frem forslag om at;

”Utfordringane personar med utviklingshemming møter, må forståast som likestillingsutfordringar... Utgreiinga frå Rettsutvalet gjer merksam på at det er eit stort sprik mellom dei menneskerettslege måla og praksisen. Høyringsinstansane har i stor grad støtta denne vurderinga. Utvalet viser mellom anna til at det manglar tilrettelegging og tiltak som sikrar at rettane til personar med utviklingshemming blir innfridde på lik linje med for andre.” (Meld. St. 8 2022-2023, s.28)

I Meld. St. 8 utarbeidet i 2022-2023 beskrives dagens definisjon på funksjonsnedsetting;

”Menneske med funksjonsnedsetjing utgjer ei samansett gruppe med ulike utfordringar. Nokon er fødde med ei funksjonsnedsetjing, medan andre opplever å få ei funksjonsnedsetjing på grunn av sjukdom eller skade seinare i livet. Det er store forskjellar mellom dei ulike typane funksjonsnedsetjing når det gjeld kva for og kor store hindringar funksjonsnedsetjinga medfører. Når vi omtaler gruppa generelt, seier vi «personar med nedsett funksjonsevne» eller «menneske med funksjonsnedsetjing» for å tydeleggjere at funksjonsnedsetjinga er noko ein har, ikkje noko ein er. Dersom innfallsvinkelen er barrierar og diskriminering på ulike samfunnsområde, kan det likevel vere rett å bruke termen «funksjonshemja»: Ein kan for eksempel vere funksjonshemja i møte med arbeidslivet. «Utviklingshemming» er ei samlenemning for ei rekkje ulike diagnosar og tilstandar som er knytte til kognitive, språklege og

sosiale vanskar. Utviklingshemming fell innanfor det meir overordna omgrepet «funksjonsnedsetjing». Utviklingshemming reduserer evna den enkelte har til mentale prosessar som minne, språk, gjennomarbeiding av informasjon, problemløysing og å tileigne seg kunnskap og erfaring. Det er store variasjonar mellom personane som har utviklingshemming, og behovet for hjelp varierer avhengig av graden av utviklingshemming og tilleggsvanskane.” (Meld. St. 8 2022-2023, s.13)

Ut fra definisjonen av mennesker med funksjonsnedsetting gitt både i 1974-1975 og i 2022-2023 kan vi se at det har blitt en mye større varsomhet omkring hva menneskene bak begrepet opplever og hvordan begrepet har en effekt gjennom å fungere avgrensede eller berikende i sin beskrivelse. Til tross for økende fokus på den relasjonelle modellen viser Grue (2014) til hvordan diskursen funksjonshemming i det norske samfunnet fortsatt i overveiende grad går ut fra den medisinske modellen. Dette fungerer igjen svært begrensende ettersom det leder til at de eneste forklaringene og løsningene kun finnes innenfor denne diskursen.

Det uttrykkes i St.Meld 8 at; ”FN-konvensjonen om rett til menneske med nedsett funksjonsevne (CRPD) ligg til grunn for regjeringa sin politikk. Alle menneske kan få ei funksjonsnedsetting , og funksjonsnedsetjingar er ein naturleg del av den menneskelege variasjonen” (Meld. St. 8 2022-2023, s.11) Videre uttrykkes at;

”Denne stortingsmeldinga skal brukast som plattform for ein framtidig politikk der vi ønskjer at tiltak og tenester for personar med funksjonsnedsetting skal vere best mogleg koordinert og samordna.. Det er vidare eit mål at meldinga skal bidra til auka merksemd om rettssituasjonen til personar med utviklingshemming, og at kunnskapen om menneskerettsutfordringar skal auke.” (Meld. St. 8 2022-2023, s.13)

Det henvises i St.Meld 8 til 3 delmål i FN's bærekraftsmål som er spesifikt rettet til mennesker med nedsatt funksjonsevne. Det første omhandler utdanning; ”Etablere og oppgradere utdanningstilbod som er barnevenlege, og som tek omsyn til kjønnskilnader og til personar med nedsett funksjonsevne og sikrar trygge, ikkje valdelege, inkluderande og effektive læringsmiljø for alle.” (Meld. St. 8 2022-2023, s.12) Det andre omhandler anstendig arbeid og økonomisk vekst; ” Oppnå full og produktiv sysselsetting og anstendig arbeid for alle kvinner og menn, inkludert ungdom og personar med nedsett funksjonsevne, og oppnå lik lønn for likt arbeid.” (Meld. St. 8 2022-2023, s.12) Det siste omhandler å minske ulikhetene i samfunnet; ”Sikre myndiggjering og fremje sosial, økonomisk og politisk inkludering av alle,

uavhengig av alder, kjønn, funksjonsevne, rase, etnisitet, nasjonalt opphav, religion eller økonomisk eller annen status.”(Meld St. 8 2022-2023, s.12) Innenfor hvert delmål uttrykkes særskilt at det skal tas hensyn til marginaliserte grupper vedrørende de ulike sakene.

Det henvises også til FN konvensjonen sine uttalelser i Meld. St. 88 utarbeidet i 1974-1975. Det uttrykkes; ”FN-erklæringen om rettigheter for psykisk utviklingshemmede går i sin første hoved paragraf ut på å fastslå at psykisk utviklingshemmede skal ha de samme rettigheter som andre i så stor utstrekning som dette lar seg gjennomføre” (Meld. St. 88 1974-1975, s.13) Meld. St 88 siteres det fra innledningsavsnittet til FN utredningens kapittel IX om fremtidige retningslinjer;

”De holdninger man i samfunnet har hatt ovenfor de åndssvake i høy grad har vært bestemt av den eller de roller de åndssvake har hatt og at endringene i omsorgstilbudene har vært en naturlig følge av endring av rolle og den tilsvarende holdning”. (Meld. St. 88 1974-1975, s. 13)

Det uttrykkes videre omkring omsorgen for funksjonshemmede i Meld St. 88;

”Åndssvakeomsorgen og all annen omsorg har to aspekter for målsetting. Det ene tar sitt utgangspunkt i den enkeltes behov for service for å kunne oppnå optimal utvikling som hans forutsetninger tillater. Det annet tar sitt utgangspunkt i samfunnets behov for å oppfostre, utdanne og utvikle gode samfunnsborgere. Disse to aspektene for målsetting kan falle sammen, men kan også føre til at det oppstår spenningsforhold mellom det enkelte individs behov og samfunnets, når det dreier seg om individer som på en eller annen måte avviker fra flertallet.” (Meld. St. 88 1974-1975, s.12-13)

Videre uttrykkes det i Meld. St. 88 at;

”omsorgen for avvikere, deriblant åndssvake, må være forankret i en erkjennelse av deres menneskelige rettigheter...Den fundamentale betingelse for optimal utvikling for den enkelte er trygghet, realisert i en liten primærgruppe hvor medlemmene gjensidig aksepterer hverandre. Disse betingelser for utvikling trer særlig sterkt fram når det gjelder primært skadede eller svekkede individer” (Meld. St. 88 1974-1975, s.13)

Utvalget utaler seg om en kollektiv enighet rundt utvalgets forslag fremlagt i Meld. St. 88;

”De innkomne uttalelser gir uttrykk for en alminnelig oppslutning om utredningens grunntanker. Det synes å være bred enighet om at det bør etableres en enhetlig organisasjon av omsorg for funksjonshemmede og det blir gjentatte ganger påpekt at et system med mer eller mindre isolerte særomsorger er klart utilstrekkelig.” (Meld. St. 88 1974-1975, s. 16)

Ut fra dette kan vi se at funksjonshemmedes situasjon gjennom historien har blitt evaluert og bestemt av ulike instanser og fagpersoner uten at mennesker med funksjonshemming selv har fått si noe om sin situasjon. Ved utarbeidelsen av Meld St. 8 i 2022-2023 har mennesker med nedsatt funksjonsevne, samt deres representanter vært involvert. Det uttrykkes omkring dette; ”Regjeringa vil styrkje moglegheitene personar med utviklingshemming har til å medverke og bli høyrde. Personar med utviklingshemming skal på lik linje med andre ha reelle moglegheiter til å vere med og verke inn på politikken som formar livet deira.” (Meld. St. 8 2022-2023, s. 12) Videre henvises til forskning hvor andre instanser og fagpersoner snakker på vegne av mennesker med funksjonshemming i 90 prosent av mediasaker. (Meld. St. 8 2022-2023, s.27) Ut fra dette kan man se at perspektivet til mennesker med funksjonshemming frem til dags dato ikke har blitt vektlagt i samfunnet. Det henvises også til utsagn fra en deltaker på menneskerettsseminaret i Meld. St. 8; ” Vi med utviklingshemming er nedst i samfunnet når det gjeld alt. De må gjere noko med det slik at vi blir høyrde, og at ting blir betre for oss”. (Meld. St. 8 2022-2023, s.17) det uttrykkes i Meld. St 8 at; ”Berre personar med utviklingshemming har førstehandskunnskap om situasjonen sin. Å lytte til utviklingshemja sjølve, enkeltvis og gjennom organisasjonane deira, er nødvendig for å sikre eit godt kunnskapsgrunnlag” (Meld. St. 8 2022-2023, s 29)

Som vi kan se etter sammenligning av Stortingsmelding 88 og Stortingsmedlding 8 er at oppfatningen av funksjonshemming har endret seg radikalt gjennom tidsepokene. Forståelsen av normalitet/avvik har også endret seg, men dikonomien står like sterkt i samfunnet i dag som tidligere. Nietzsche uttrykte i sin bok ”Genealogy of morals” utgitt i 1887 ” no one has, up to the present, exhibited the faintest doubt or hesitation in judging the `good man` to be of higher value than the `evil man.`”(Nietzsche, 1887, s. 6). Man kan vel gå så langt som å si det samme om dikotomien normalitet/avvik som har fått eksistere uten mye ettertanke omkring hvilke holdninger og verdier dette skillet bringer med seg. samfunnet sitt

bruk av dikotomien fungerer som en kontrast til et samfunn som gjennom lover og politiske føringer uttrykker et ønske om å vektlegge mangfoldet.

Fagfeltet spesialpedagogikk har vært preget av ulike paradigmer som har fungert som bakgrunn for hvordan fagfeltet forstår seg selv, hvordan det praktiske arbeidet utføres og hvordan etisk ansvar og profesjonelt skjønn har blitt forstått. Ut fra Meld. St. 8 kan vi se at det praktiske arbeidet har vært ledet på bakgrunn av spesielt to paradigmer; den medisinske modellen eller den menneskerettslige modellen. Den medisinske modellen ser vi ut fra sammenligningen av Meld. St. 88 og Meld. St. 8 at har stått sterkt i det norske samfunn i lang tid, mens den menneskerettslige modellen er av ganske ny dato. Ut fra en Foucauldiansk forståelse kan vi si at de ulike modellene hviler på perspektiver hvor begge konstruerer en sosial realitet. Disse konstruksjonene har stor betydning for fagfeltets selvforståelse, samt hvilken forskning og teori som anses relevant opp mot dette. Dette får igjen følger for hvilke holdninger og verdier man legger til grunn for arbeidet, samt hvordan man forstår sitt etiske ansvar som profesjonsutøver. Ved en erkjennelse av at dette er ulike måter å forstå samfunnet og menneskene på, dannes det ut fra en Foucauldiansk forståelse dermed en produktiv makt som består av potensialet for motmakt ovenfor den gitte sannheten.

Nietzsche viser til et godt poeng i sin bok "Genealogy of morals" utgitt i 1887 "Under what conditions did man invest for himself those judgements of values, good and evil? And what intrinsic value do they possess in themselves?" (Nietzsche, 1887, s.3) Med dette legger han vekt på at vi må reflektere kritisk over verdien til de moralske verdiene som er styrende for samfunnet. Foucault går ut fra denne refleksjonen og viser med bakgrunn i dette til hvordan man kan se at de verdiene og holdningene som er styrende i samfunnet på en gitt tid ofte blir tatt for gitt som en udiskutabel sannhet som står ovenfor menneskeheten (Foucault, 2007). Draugsvoll (2022) viser i sin artikkel "spesialpedagogen sitt dilemma i "inkluderingsparadokset"" til hvordan det i samfunnet i dag har vokst frem et ideal om at mennesker med funksjonshemming skal ha "eit fullverdig liv styrt av dei same verdiene og med tilgang på dei same livskvalitetane som andre med ein "normal" utvikling" (Draugsvoll, 2022, avsnitt 21) Hun viser i sin artikkel at hun er bevisst valget av begrepet "normalfungerende" og argumenterer for at man ved å sette det i hermetegn reduserer dets makt ved at man ut fra dette forstår at det ikke fungerer som en konstant størrelse som man kan måle noe ut fra. Normalitet oppleves subjektivt og det er derfor vanskelig å skape en enhetlig definisjon av begrepet (Draugsvoll, 2022). Ut fra Meld. St 8 ser vi hvordan bevissthet rundt dette har blitt økende i samfunnet i dag. Samtidig ser man til tross for dette hvordan minoritetsgrupper og mennesker med funksjonshemming blir trukket ut av konteksten

gjennom og bemerkes å uttrykkes særskilt til tross for at det henvises til at alle er underlagt loven og føringene. Den globale enigheten omkring vektleggingen av menneskerettighetene som overordnet alt indikerer et ønske om et felles globalt verdigrunnlag tuftet på en forståelse av mangfold som berikende for samfunnet. Weihe (2008) viser i sin bok "Empati og Etik" til hvordan toleransen for "annerledeshet" i det norske samfunn har økt, men at det til tross for dette kan se ut som at de ledende tankene gjenspeiler en viss grad av ekskluderende holdninger hvor dikotomien oss/de er fremtredende.

Både i Meld. St. 8 utarbeidet i 1974-1975 og Meld. St. 8 utarbeidet i 2022-2023 kan vi se hvordan begrepet "livskvalitet" blir beskrevet og vurdert både direkte og indirekte ovenfor mennesker med funksjonshemming. Draugsvoll (2022) uttrykker i sin artikkel at; "spørsmålet spesialpedagogen må stille, er kven sine standarder for god livskvalitet denne livskvaliteten vert definert ut ifrå?" (Draugsvoll, 2022, avsnitt 21) I Meld. St 8 kan vi se at mennesker med funksjonsnedsetting helt nylig har fått kommet til ordet i stortinget omkring sin opplevelse av egen situasjon, noe som kan tyde på at svaret på dette spørsmålet viser til et samfunn som ikke har kommet så langt i menneskerettighetsarbeidet som man kanskje ønsker å tro. Winje, Breidlid, Lybæk & Valen-Sendstad (2017) viser til hvordan begrepet "menneskerettigheter" i blant annet Norge av flere land ser ut til å ha blitt et begrep som harmoniserer med verdier og holdninger ovenfor minoritetsgrupper som ikke er så menneskerettslige. Weihe (2008) viser til hvordan praksis som utviser maktanvendelse og overgrep gjennom historien har til felles at de har blitt skjult bak en forståelse av at det var til det beste for de det gjaldt. Dette gjenspeiler uunngåelig også hvordan spesialpedagogen forstår sin etiske grunnposisjon for arbeidsfeltet.

Ut fra dette kan vi forstå at det derfor blir viktig for spesialpedagogen å kritisk reflektere over hvordan begrepet "livskvalitet" og begrepet "normal" blir benyttet og forstått i samfunnet. Nietzsche (1887) uttrykker i sitt første essay "good and evil, good and bad" fra boken "Genealogy of morals" At ledere i samfunnet har makten til å definere begreper og skape sannheter om samfunnet, miljøet og menneskene gjennom språket. Nietzsche mener man kan gå så langt som å si at språk i seg selv er et uttrykk for makten ledere av et samfunn holder. Foucault kaller som nevnt dette for den allestedsnærværende skjulte makten som eksisterer i alle former for relasjoner, både ovenfor andre mennesker, ulike objekt og abstrakte fenomen. Nietzsche uttrykker; "...They seal finally every object and every event with a sound, and thereby at the same time take possession of it" (Nietzsche, 1887, s.4). Foucault ser på definisjonsmakten ovenfor dikotomien normal/avvik som det største instrumentet for skjult makt som eksisterer i det moderne samfunnet. Gjennom den skjulte

makten får man en forståelse av mennesket både som subjekt og som objekt for kunnskap. Denne moderne produksjonen av kunnskap ledet Foucault til å stille spørsmålstegn ved språkets begrensninger i konstruksjonen av mennesket. Han uttrykker at;

”All the practices by which the subject is defined and transformed are accompanied by the formation of certain types of knowledge, and in the west, for a variety of reasons, knowledge tends to be organized around forms of norms that are more or less scientific.” (Foucault, 2007, s.151)

Foucault ønsket å gjøre mennesker bevisst på deres egen rolle i skapelsen av kunnskap og sannheter i samfunnet. Gjennom å benytte seg av kunnskap og begreper gitt til oss fra politiske føringer, lovverk og lignende er vi indirekte med på å videreføre en ”sannhet” om samfunnet og menneskene. Ved å erkjenne dette mente Foucault at man ville bli mer bevisst på viktigheten av å stille seg kritisk til produksjonen av kunnskap, samt makten som ligger bak denne produksjonen og videreførelsen. Foucault vektlegger den subjektive makten i sin forståelse av sitt etiske ansvar hvor man gjennom en relasjon og transformasjon av seg selv har makt til å endre samfunnsforholdene (Foucault, 1997b). Draugsvoll (2022) viser til aspekter ved dette knyttet til begrepet ”Livskvalitet”, et begrep vi kan se ut fra Meld. St. 88 og Meld. St. 8 at har fått stor betydning for politiske føringer i dag. Hun viser til to perspektiv som er nyttig å reflektere over for sin forståelse av livskvalitet. Dette er det subjektive og det objektive perspektivet. Det subjektive perspektivet vektlegger den enkeltes opplevelse av livskvalitet, mens det objektive perspektivet legger vekt på forståelse av fenomenet ut fra forhåndsdefinerte standarder for levevilkår. Med dette vektlegger hun at det finnes mange måter å leve livet som menneske på og at en spesifikk måte ikke trenger å være mer eller mindre verdt enn en annen måte.

Julia Kristeva er relevant å trekke inn som et perspektiv i Foucault sin forståelse av etikk ettersom de deler en del tanker omkring subjektet. Kristeva forstår begrepet funksjonshemming som ulike måter å leve livet som menneske på. Ut fra Kristeva sine tanker er vi alle subjekt i en delt verden der alle har ulike erfaringer og også ulik forståelse og opplevelse av hva det vil si å være menneske. Kristeva snakker om en sårbarhetens politikk som grunnlag for å muliggjøre mangfoldssamfunnet. Denne politikken anerkjenner og aksepterer alle menneskers sårbarhet og ser samtidig alle menneskers sårbarhet som et generelt trekk ved det å være menneske (Kristeva & Engebretsen, 2010). Foucault er spesielt opptatt av hvilken betydning språket har for samfunnets forståelse av ulike fenomen. Han

uttrykker at det er viktig å kritisk reflektere over hva som ligger til grunn for vår forståelse av verden og ulike fenomen, samt hvordan slike fenomen og begreper som omhandler fenomenene har blitt skapt. Gjennom Foucault forstår man viktigheten av at man som profesjonsutøver innenfor det spesialpedagogiske arbeidsfeltet stiller seg kritisk til begreper og kategorier som benyttes i ulike politiske føringer og teorier som fagfeltet er tuftet på. I henhold til Foucault krever en etisk ansvarlig grunnposisjon en stadig evaluering av seg selv som tenkende subjekt. Man må stille seg kritisk til hvorfor man som profesjonsutøver bringer med seg visse verdier og holdninger fremfor andre. Gjennom en slik bevissthet og stadig evaluering av seg selv både som subjekt og objekt i relasjon til samfunnet kan man være i en tilstand av stadig transformasjon av seg selv. Dette gjenspeiler det Foucault kaller for den produktive makten. Gjennom denne formen for utøvende makt på samfunnet kan man muliggjøre andre forståelser og tenkemåter omkring fenomener som kan bidra til å svekke de marginaliserende prosessene i samfunnet og innenfor fagfeltet. For profesjonsutøveren innenfor det spesialpedagogiske arbeidet kan Foucault sine tanker og forståelse av etikk bringe med seg nye måter å forstå fagfeltet på. Hvordan vi benytter oss av språket, samt hvordan vi forstår begreper og diskurser i samfunnet er av stor betydning for å oppnå målsettingen om, ved bruk av Steinnes (2010) sine ord; ”å fungere som forskjellenes advokat” (Reindal & Haustätter, 2010, s. 115).

Kapittel 5: Drøfting

Ut fra metodedelen kan vi se at det man vektlegger som etisk forsvarlig praksis innenfor det spesialpedagogiske fagfeltet har endret seg i takt med samfunnstrendene. Det blir ut fra dette nødvendig og stadig reflektere over hvilken forståelse man legger til grunn for begrepene etikk og moral innenfor fagfeltet. Derek Parfit, gjengitt i Rachels & Rachels (2012), uttrykker at; "some people believe that there cannot be progress in Ethics, since everything has already been said. I believe the opposite. Compared with other sciences, Non-religious Ethics is the youngest and least advanced". (2012, s.173) Som nevnt innledningsvis påvirkes det spesialpedagogiske arbeidsfeltet i stor grad av ulike paradigmer med sine trender og føringer. Hvilket verdi- og kunnskapssyn som legges til grunn for den etiske grunnposisjonen har stor betydning for det praktiske arbeidet. Sammenligningen av Meld. St. 88 og Meld. St. 8 bekrefter Haustätter og Vik (2016) sin antakelse om at fagfeltet ikke er basert på et konkret kunnskapssyn, men at det lever i skjæringspunktet mellom ulike paradigmer hvor ulike verdi- og kunnskapssyn vektlegges. Dette skaper en tvetydighet i forståelsen av fagfeltets etiske grunnposisjon og derav også det praktiske arbeidet. Samfunnet kjennetegnes også av raske endringer, paradigmeskifter og stadig fornyet kunnskap. I takt med kompleksiteten i samfunnet grunnet den økende verdipluralismen har også forståelsen av etikk og moral måttet videreutvikles. Spørsmålet blir derfor hvordan man kan forstå og praktisere etikk og moral innenfor et fagfelt tuftet på tvetydighet og et samfunn i stadig endring?

Foucault sin tankeverden og refleksjoner omkring ulike fenomen kan være til hjelp for å orientere oss i fagfeltets terreng. Foucault presiserer at hans vektlegging av kritisk refleksjon for å utføre etikk er en måte, blant mange, som utforsker hvordan vi former oss selv som etiske subjekt. Kritiske refleksjoner rundt både samfunnssyn, menneskesyn, syn på kunnskap, læring og avvik kan gi en økt oppmerksomhet omkring etiske vurderinger innenfor fagfeltet ettersom vårt arbeid i stor grad kan være farget av perspektiver som vi i hverdagen ubevisst handler ut fra uten særlig ettertanke. Foucault presiserer i sitt arbeid at hans mål aldri har vært å gi en løsning og en metode for "moderne" etikk, men at målet har vært bevisstgjørelse og som følge av dette transformasjon av selvet gjennom å hele tiden, aktivt problematiserer seg selv i relasjon til samfunnet og dens kulturelle kontekst (Foucault, 1997b) 2016). Foucault uttrykker;

”Maybe the target nowadays is not to discover what we are, but to refuse what we are. We have to imagine and to build up what we could be to get rid of this kind of political double bind, which is the simultaneous individualization and totalization of modern power structures” (1982, s. 216)

Allan (2008) argumenterer i sin bok for at det viktigste man kan gjøre for å bevare en inkluderende tilnærming til andre mennesker er å praktisere en kritisk tilnærming til seg selv. Dette er i samsvar med Foucault sine tanker og perspektiver og det handler om å undersøke antakelsene som informerer vårt perspektiv, konseptene og begrepene vi benytter oss av, samt intensjonen med dem. Videre vektlegger hun, i samsvar med Foucault, at vi må være oss bevisst farene ved kunnskap som ikke har blitt reflektert rundt og farene med å adoptere denne kunnskapen, samt dens diskurser, uten noen særlig refleksjon. I Immanuel Kant sitt verk ”Kritikk av den rene fornuft”, henviser til i Svare, argumenterer han for hvordan mennesket er med på å skape sine erfaringer. Han vektlegger at mennesker ut fra dette derfor ikke har en passiv rolle, men derimot en aktiv rolle i sin erkjennelse av verden. (Svare, 1998) Ut fra sammenligningen av Meld. St. 88 og Meld. St 8 kan vi se hvordan naturvitenskapen vokste frem som vitenskapsgrunnlag for fagfeltet, samt hvordan etikk og moral innenfor fagfeltet ble forankret og forstått ut fra denne retningen. Søren Kirkegaard, gjengitt i Svare, uttrykker seg om denne forståelsesrammen; ”Paa egne vegne, siger jeg, og det er vel paa den høie tid, at man advarer mod den storhjertede, heltemodige Objektivismen, hvormed mange tænkere tænke paa alles vegne, ikke paa deres egne” (Svare, 1998, s.218) Videre uttrykker han i sin tekst ”Enten-Eller” fra 1843, gjengitt i Svare at;

”Det, filosofherne tale om virkeligheden, er ofte ligesaa skuffende, som naar man hos en Marchandiser læser paa et skilt: Her rulles. Vilde man komme med sit tøj for at faae det rullet, saa var man narret; thi skiltet er blot tilsalgs.” (Svare, 1998, s.216)

Foucault sin forståelse av etikk kan hjelpe oss som profesjonsutøvere innenfor yrker som handler om relasjoner til andre mennesker. Denne forståelsen av etikk kan gjøre oss i stand til å reflektere rundt hvordan vi støtter individer i sin egen transformasjonsprosess, samtidig som det hjelper oss å bli bevisst det å reflektere rundt egen praksis for å forsikre oss om at vi støtter opp og promoterer de verdiene vi ønsker innenfor fagfeltet. Foucault sin forståelse av transformasjon av seg selv gir et viktig bidrag til hvordan mennesker kan engasjere seg i begrensningene som blir gitt til de av samfunnet. Den gir bevissthet rundt

hvordan man kan utfordre eksistensen til disse gitte sannhetene i samfunnet. Som profesjonsutøver innenfor fagfeltet må vi kunne forvalte samfunnsmandatet, utøve faglighet og forankre handlinger i etisk refleksjon over fagets verdier. Man må være i stand til å utøve et profesjonelt skjønn i møtet mellom teori og praksis. I henhold til Foucault sin tankeverden kan erkjennelsen av at mennesket til alle tider har ledet og forvaltet seg selv på ulike måter bevisstgjøre oss på denne selvformingens kontinuerlige potensial til å utgjøre en forskjell (1997b). Nietzsche sin uttalelse i sin bok "Genealogy of morals" utgitt i 1887 støtter opp om denne tankegangen, han uttrykker at;

"Of necessity we remain strangers to ourselves, we understand ourselves not, in ourselves we are bound to be mistaken, for of us holds good to all eternity the motto; each one is the farthest away from himself, as far as ourselves are concerned we are not knowers" (Nietzsche, 1887, s .1)

5.1 Samfunnet og dens "voldelige effekt"

Steinnes (2010) uttrykker at alle samfunn og kulturer har en uunngåelig formende funksjon på sine individer. Hun kaller denne systematiske formende effekten for en "voldelig" effekt. Dette mener hun er en grunnleggende side ved menneskets tilværelse. Ut fra Foucault sin forståelse av etikk står vi som spesialpedagoger i en posisjon hvor vi enten kan forsterke eller redusere denne "voldelige" siden ved vårt samfunn og kultur. Foucault skiller mellom den synlige og usynlige kulturelle formingen av individer, hvor den usynlige, ubevisste voldelige siden knytter seg til menneskehetens generelle ønske om å beherske, forstå og ha kontroll over verden. Den voldelige siden er til stede gjennom at mennesket forsøker å forenkle det komplekse ved å skjule og fjerne forskjellighet. Steinnes viser videre til hvordan samfunn og kultur på denne måten og til alle tider har utøvet vold mot samfunnet gjennom å se etikk i relasjon til det enhetlige. Freud uttaler seg om dette i sin bok "Ubehaget i kulturen";

"Kultur-over-jeget har formet sine idealer og reist sine krav. De blir, når de angår menneskenes forhold til hverandre, sammenfattet som etikk. Til alle tider er etikken blitt tillagt en spesiell verdi, som om man ventet seg særlige viktige ytelser av den. Og det påfallende er at etikken vender seg mot det punkt som er det mest sårbare innen enhver kultur. Etikken kan altså oppfattes som et terapeutisk forsøk, et arbeid på bud

fra over-jeget ti å oppnå hva man tidligere ikke har greid gjennom det øvrige kulturarbeidet.” (Freud, 2017, s.94)

Styringen blir gjennom denne formen for makt mulig gjennom at de som blir styrt internaliserer de styredes normer. Makten fremtrer på en subtil måte gjennom en fornemmelse blant ”de styrte” om at de styrer seg selv. I Niccolo Machiavelli sin tekst ”Fyrsten”, utarbeidet fra 1513 og 1532, henviser til i Svare, angir Machiavelli hvordan den som er utvalgt til å lede staten også har som oppgave å benytte seg av alle former for midler som er nødvendig for å forhindre at samfunnet bryter sammen i kaos. Dette verket har fra sin opprinnelse blitt sett på som en glimrende avsløring og analyse av maktens vesen. (Svare, 1998) Med bevissthet rundt dette oppstår et stort behov for oss som profesjonsutøvere å identifisere og reflektere over hvilke ideologier og rammer vi handler ut fra, samt hvilke autoriteter vi forholder oss til. En stor del av vårt etiske ansvar i henhold til Foucault sin forståelse av begrepet, blir derfor å hele tiden ha innsikt og kritisk reflektere rundt hvilke ideologier, politiske føringer, språk, praksis og holdninger som er med på både å skape og opprettholde dikotomien normalitet/avvik.

Ut fra sammenligningen av St.Meld 88 og St.Meld 8 kan vi se hvordan menneskerettighetene står sterkt som holdnings- og verdigrunnlag i samfunnet. Menneskerettighetene kan forstås som en regulering av forholdet mellom staten og individet i form av en internasjonal avtale om hvordan mennesket skal behandles. Til tross for det voksende fokuset på menneskerettighetene kan vi som nevnt også se at dikotomien normalitet/avvik står like sterkt som tidligere, bare i mer skjulte termer. Steinnes (2010) viser til hvordan man spesielt i Frankrike og England har lagt større vekt på staten som en maktutøver. Hun uttrykker at denne tankegangen er lite utbredt i Norge hvor forskere vektlegger statsmaktens fokus. Dette ser hun på som en naivitet hos det norske folk ettersom stat og forskning skal ha ulik agenda (Steinnes, 2010). Ut fra Steinnes sin forståelse av den kulturelle konteksten i Norge kan vi anta at det på høy tid er behov for et kritisk blikk på maktstrukturene i samfunnet. Hvorfor blir en form for kunnskap vektlagt til fordel for en annen form for kunnskap, og hva vil dette si for utviklingen, samt det praktiske arbeidet innenfor fagfeltet. Ut fra Foucault sin tankeverden vil slike spørsmål og refleksjoner fungere produktivt for fagfeltet og samfunnet generelt ettersom man med dette utfordrer og videreutvikler antatte sannheter.

Davis (2017) uttrykker at vi i dag lever i en verden hvor populasjonen fordeles mellom standard og standardavvik og hvor det eksisterer et ønske fra statlig hold om å standardisere

standardavvikene. Han uttrykker videre at det sannsynligvis ikke finnes et eneste område av moderne liv hvor ideen om en norm, et gjennomsnitt eller en standard ikke har blitt kalkulert. Foucault (1977) viser hvordan vi ganske nylig har endret oss selv med den hensikt å evaluere måtene vi handler ovenfor oss selv. Mennesket har gjennom dette etablert en allmenn oppfatning om det universelle mennesket. Vi ser på denne forståelse av hva det vil si å være menneske som fundamental og uendret, men Foucault mener at ideen om det universelle mennesket er en oppfinnelse av ganske ny dato. Han mener at denne ideen er paradoksal ettersom vi ut fra en slik forståelse ser oss selv både som objekt i verden som kan studeres, samtidig som vi ser oss selv som subjekt som opplever og studerer verden. Søren Kirkegaard uttrykker seg om dette i sin tekst "afsluttende uvidenskabelig efterskrift" fra 1846, henvist til i Svare;

"Ved at glemme, at man er eksisterende subjekt, gaaer lidenskaben ud, og sandheden bliver til gjengjeld ikke noget paradox, men det erkjendende subjekt bliver fra at være et menneske et phantastisk noget, og sandheden en phantastisk gjenstand for dettes erkjenden." (Svare, 1998, s.224)

Sosiolog Robert K. Merton, gjengitt i Skrede, viser i sitt essay "Den selvoppfyllende profeti" til et grunnleggende teorem for samfunnsvitenskapene hvor han uttrykker at; "Hvis mennesker definerer situasjoner som virkelige, blir de virkelige i sine konsekvenser" (Skrede, 2018, s.155). Med utgangspunkt i dette viser han videre til en ligning han mener er særegen for sosiale relasjoner; "Offentlige definisjoner av en situasjon (profetier eller forutsigelser) blir en integrert del av situasjonen og kan derfor påvirke den påfølgende utviklingen" (Skrede, 2018, s.155) Vi kan se hvordan fremveksten av det universelle mennesket endret synet på enkeltmennesket og samtidig oppfatningen av forholdet mellom enkeltmenneske og stat. Freud uttrykker seg i sin bok "ubehaget i kulturen" om denne skjulte makten som vokste frem;

"Den store forandringen inntreffer først når autoriteten ved opprettelsen av et over-jeg vendes innover i mennesket. I bunn og grunn skulle man først nå tale om skyldfølelse og samvittighet. Nå faller også redselen for å bli oppdaget vekk, likedan skillet mellom det å ville gjøre det onde og det å gjøre det, hensikten og handlingen, for ovenfor over-jeget kan ikke noe skjules, selv ikke tankene." (2017, s.75)

Sigmund Freud (2017) viser i sin bok "ubehaget i kulturen" hvordan mennesket som medlem av et kulturelt fellesskap går til angrep på naturen gjennom vitenskapen og former den i henhold til den menneskelige vilje. Videre vektlegger han at et viktig aspekt ved kulturen er menneskenes relasjon til hverandre, samt hvordan disse relasjonene er ordnet ut fra regler og idealkrav for hvordan man skal opptre. Han mener at mennesket forsøker å distansere seg fra dette aspektet ved kulturen gjennom et forsøk på å utjevne forskjellene mellom fellesskapets vilje og individets krav på frihet. Freud uttrykker sin skepsis for om dette er mulig å oppnå innenfor kulturen og viser til uttrykket "homo homini lupus" som betyr at mennesket er en ulv mot menneskene. (2017, s.59). Videre uttrykker han at vi mennesker kanskje kan komme til et punkt hvor vi faller til ro med tanken om at kulturens vesen består av elementer som ikke er mulig å eliminere verken gjennom reformer eller paradigmer (Freud, 2017).

Nietzsche og Foucault representerer med sitt arbeid, samt Freud med sin bok "ubehaget i kulturen" til en kraftig kritikk av moderniseringsprosjektet. I Norge er det Skjervheim som er mest kjent for kritikk ovenfor moderniseringsprosjektet. Han uttrykker denne kritikken blant annet i sin tekst "det instrumentalistiske mistaket" innenfor pedagogikken. I teksten viser han til en kritikk rettet mot en forståelse av den pedagogiske praksisen som en teknikk. Med det instrumentalistiske mistaket mener Skjervheim "nettopp å oversjå det kantianske skille mellom pragmatiske og praktiske handlingar, og på den måten gjera pragmatiske handlingar til grunnmodell for rasjonelle handlingar generelt" (Skjervheim, 1996a, s.77). Kant innførte med sitt kategoriske imperativ et skille mellom mennesker og gjenstander hvor han uttrykte at det kun ovenfor gjenstander var legitimt å handle ensidig pragmatisk. Kant begrenser med denne forståelsen den medisinske diskursen som vi ut fra sammenligningen av Meld. St. 88 og Meld. St. 8 kan se at både har stått og står sterkt i Norge i dag. Kant uttrykker med sin forståelse at en slik tankegang strider i mot kulturens forståelse av moral og etikk ettersom tankegangen bryter ned et moralsk konstituert samfunn basert på gjensidig respekt for mennesker og relasjonene seg i mellom (Skjervheim, 1996a).

Skrede (2018) viser til Hilary Putnam som uttrykker at vi med fordel bør dekonstruere den rigide dikotomien mellom fakta og verdier, hvor fakta blir sett på som objektivt og verdier som subjektivt. Samfunnet viser til en frykt for å verdsette verdier innenfor samfunnsvitenskapen. Denne frykten kommer fra en antagelse av objektivitet som en verdifri og verdinøytral forskning og som en mulighet for søken etter "sann" kunnskap. Søren Kirkegaard viser i sin tekst "afsluttende uvidenskabelig efterskrift" fra 1846 til skillet ved

gyldigheten til sannheten om man inntar en subjektiv snarere enn en objektiv tilnærming, han uttrykker, henvist i Svare;

”naar der objektivt spørges om Sandheden, reflekteres der objektivt paa sandheden som en gjenstand, til hvilken den erkjendende forholder sig... Naar der subjektivt spørges om sandheden, reflekteres der subjektivt paa individets forhold; naar blot dette forholds hvorledes er i sandhed, saa er individet i sandhed, selv om det saaledes forholdt sig til usandheden.” (Svare, 1998, s.225).

Dette betyr at objektivt anskueliggjøres hva som blir sagt, mens det subjektivt anskueliggjøres hvordan det blir sagt. Her indikerer objektivismen derfor at sannhet kan bli usannhet i subjektets tale. Derfor eksisterer kun sannheten og virkeligheten for objektivismen. Ut fra en slik form for refleksjon og slutning vil aldri subjektivismen kunne nå frem til sannheten. Spørsmålet er bare om objektivismen har mulighet til dette innenfor fagfeltet som er tuftet på relasjoner? Skal vi reflektere over dette ut fra Foucault sin tankegang blir svaret nei. Sannheter eksisterer bare en gitt tid innenfor den historiske og kulturelle konteksten vi lever i. Det som er sannhet for oss kan se annerledes ut for en annen historisk og kulturell kontekst, samtidig som det som blir forstått som sannhet innenfor den gitte konteksten i dag kan se annerledes ut allerede i morgen.

Med modernismens fremvekst ble ideen om at maktutøvelse og sannhet var gjensidig konstituerende størrelser ikke lengre vektlagt. Man tenkte at man kunne finne den sanne diskurs gjennom å verifisere eller falsifisere utsagn. Hammer (2017) argumenterer i sin bok for at dette i grunn også handler om viljen til sannhet gjennom forskyvninger. Kunnskap handler ikke bare om relasjonen mellom forskningsobjekt, forsker og forskningsmetode, men også om praksiser hvor denne viten iverksettes, sorteres og verdsettes. Denne sannhetsviljen er skjult i samfunnet og skillet mellom hva som er falskt og hva som er sant har etablert seg med en intens kraft i kulturen. Tomlinson (2017) viser til hvordan globaliseringen av inkluderingsprinsippet har satt et krav om menneskelig rettferdighet og sosial tilhørighet, men at den voksende økonomiske globaliseringen fremlegger verdier og holdninger som strider i mot disse verdiene. Hun argumenterer for at majoriteten av mennesker spesielt innenfor velstående samfunn har blitt lært, for så å tro, at noen er spesielt dyktige og derav også mer verdifulle, mens andre er mindre dyktige og derav mindre verdifulle. Ut fra sammenligningen av Meld. St. 88 og Meld. St. 8 kan det se ut som at det voksende fokuset på effektivitet har intensivert dikotomien normalitet/avvik og utfordret mennesker med funksjonshemming sin

posisjon i samfunnet. Tomlinson (2017) argumenterer for at myten om den ferdigstilte evnen og antagelsen om arvet potensial, nå blir restrukturert gjennom avansert bioteknologi og genetik. Videre vektlegger hun at det ser ut til at dagens samfunn gjør et bevisst forsøk på å opprettholde tradisjonelle hierarkier som svar på en raskt endrende verden. Skrede uttrykker i sin bok;

”Dersom vi skal utvikle god samfunnsforskning, som ikke bare er opptatt av verdifrie fakta, men også av menneskelige verdier og praksiser, kan vi ikke tillate oss slike begrensninger. Om vi skal kunne vurdere om mennesker lever under gode eller dårlige sosiale vilkår, samt kunne foreslå hvordan eventuelle problemer kan håndteres, må vi gi opp myten om verdifri vitenskap”. (Skrede, 2018, s.89)

Foucault ønsket gjennom sitt arbeid å åpne opp for en kritisk forståelse av det moderne samfunnet med dens unike samfunnsformasjoner. Han stiller i sine verk spørsmålsteget omkring hvilke hendelser som har ledet til det vi i dagens samfunn sier, tenker og gjør som en selvfølgelighet og om det finnes alternative måter å snakke om, tenke om og gjennomføre på. Han vektlegger at alt i samfunnet potensielt kunne sett annerledes ut. Hans tekster preges av en problematisering av antatte sannheter, men han søker ikke med dette mot en endelig teori, men mot en bevissthet rundt at samfunnsstrukturer har kunnet og derfor kan se annerledes ut enn hva som er tilfelle nå. Hvordan har ulike begreper blitt etablert og opprettholdt i samfunnet og hvordan skaper disse begrepene sannheter for oss og former vår måte å eksistere i verden på. Han vektlegger makt som et viktig begrep i denne sammenheng. Makten har en formende effekt og er avgjørende for hvordan virkeligheten blir skapt i samfunnet for individene. Han viser gjennom sitt arbeid hvordan den binære sammenhengen mellom makt/viten og de diskursive formasjonene gjennom historien har etablert og formet subjektet. Samtidig viser han gjennom sitt arbeid hvordan en bevissthet omkring dette åpner opp en forståelse av vår makt til å forme oss selv og hvordan ingen kultur eller samfunn kan eksistere uten denne makten (Foucault 1982). Skrede (2018) uttrykker at vi;

”Som medlem av et felleskap er avhengig av delte oppfatninger og delte meninger, og interaksjon er utenkelig uten en eller annen form for felles grunnforståelse. Samtidig er de som er i stand til å påvirke og forme innholdet i den felles grunnforståelsen, i posisjon til å utøve makt og opparbeide hegemoniske oppfatninger” (Skrede, 2018, s. 55)

Steinnes sin forståelse, gjengitt i Reindal & Haustätter, støtter opp om en slik tankegang, hun uttrykker at;

”Vitenskapen må ikke få innta en autoritativ posisjon på en slik måte at vi står i fare for å utøve makt og overgrep i lydighet til mot denne autoriteten. Like lite må politiske styringsdokumenter føre til at vi fraskriver oss ansvar for våre praktisk pedagogiske handlinger. Verken vitenskapen eller politisk styring vil kunne frita oss fra det individuelle ansvar vi står med som pedagoger.” (2010, s.111)

Foucault mener det er viktig å stille seg kritisk til hvordan mennesker gjennom historien har utviklet kunnskap om ”sannheter” i samfunnet og hvordan denne kunnskapen styres og blir styrt av maktstrukturer i samfunnet. Gjennom å stille seg kritisk til gitte sannheter og ”tatt for gitt heter” mener han å stimulere til en bredere refleksjonsprosess og handling som leder til andre mer tolerable måter å tenke og handle på. Gjennom sin forståelse av etikk bryter han ut av menneskets selvbegrensede handling til å forholde seg ukritisk til gitte sannheter, diskurser og praksiser. Gjennom dette videreutvikler han forståelsen av kritisk refleksjon i filosofi til å ikke kun ses på som en hverdagslig etisk praksis forankret i ethvert individ men som et fenomen som kan bidra i søken etter en annerledes måte å forstå verden på.

5.2 Språkets betydning innenfor fagfeltet

Grue (2014) problematiserer hvordan kultur og samfunn opp gjennom historien har fremstilt funksjonshemning og han vektlegger at vi gjennom kritisk refleksjon omkring hvordan begreper brukes og hva de bringer med seg bevisstgjør oss selv på det språklige maktmisbruket som forekommer i samfunnet. Han uttrykker at man gjennom å benytte seg av ordet ”funksjonshemning” samtidig gir et inntrykk av at verden er delt i to hvor man har en universell og en ikke universell gruppe med mennesker, det normale og det unormale mennesket. Hva som blir sett på som normalt og unormalt og hvordan man har reagert ovenfor disse konseptene har endret seg opp gjennom historien ut fra kulturens makt til å forme slike forestillinger. Grue mener at dette er et lite utforsket område og han vektlegger viktigheten av å undersøke hvordan menneskekroppen konstitueres som uvanlig innenfor kulturen og hva slags konsekvenser og virkemidler slike fremstillinger får både for samfunnet

og enkeltindivider. Han viser videre til et viktig poeng som går på at vi ikke objektivt kan analysere verken egen eller andres kropp ettersom vi ikke er i stand til å frigjøre oss fra menneskekroppen. Ut fra sammenligningen av Meld. St. 88 og Meld. St. 8 kan vi se at mangfold har blitt godtatt i ulik grad gjennom ulike perioder i historien. Vi kan se at mennesker med funksjonshemming har blitt utsatt for eksklusjon ut fra det kulturelle og sosiale fellesskapet som samfunnet består av. Dagens ønske om at alle mennesker skal oppleve sosial tilhørighet og like rettigheter ser enda ikke ut til å gjelde alle. Diskrimineringen av mennesker med funksjonshemming ser derimot ut å foregå i mer skjulte termer enn hva som var trenden tidligere i historien. Grue (2014) Viser til at det i dagens samfunn finnes mange ulike perspektiver på funksjonshemming og han henviser til hvordan hvert perspektiv legger frem en forståelse av virkeligheten som både påvirkes av og påvirker kulturuttrykk, sosiale omgangsformer, institusjonelle rammer og forventinger for enkeltmennesker. Videre viser han til hvordan den medisinske diskursen oppleves begrensende gjennom å uttrykke;

”Når en uvanlig kropp blir definert som en funksjonshemmet kropp, og funksjonshemming på sin side innskrives i en medisinsk diskurs, når den måles mot og defineres av en annen og mer velfungerende kropp, enten denne kroppen blir forstått som frisk eller uskadd, da blir det vanskeligere å få øye på de mange andre faktorene” (2014, s.87).

I henhold til en Foucauldiansk forståelse påvirker språket sosiale forhold mellom mennesker, samt menneskers sosiale identitet i relasjon til samfunnet. Dominerende diskurser skapes gjennom at flertallet i et samfunn benytter seg av denne forståelsesrammen. Et perspektiv på fenomenet begrenser muligheten for andre mulige perspektiver og diskurser, noe som igjen påvirker spesialpedagogens forståelse av faglig skjønn og utførelsen av det praktiske arbeidet. Det er derfor viktig at vi som profesjonsutøvere stiller oss kritisk til og reflekterer over hvilket perspektiv vi jobber ut fra og hvilke diskurser dette bringer med seg. Når man anerkjenner noe som annerledes har dette en uunngåelig tosidighet ettersom man må være annerledes i forhold til noe annet, i forhold til en standard, en normal. Gjennom at man inntar posisjonen som annerledes inntar man også en subjektposisjon ovenfor den andre. Foucault forstår denne subjektposisjonen som en forhandling mellom egne og andres perspektiver hvor man er bundet til sin egen forståelse av sin identitet samtidig som man er avhengig av en annen sin forståelse av deg som subjekt. Ut fra sammenligningen av Meld. St. 88 og Meld. St. 8 kan vi se hvordan en trend i samfunnet gjennom store deler av historien har

vært at mennesker med funksjonshemming selv ikke har fått vært med å definere sin egen situasjon men at faggrupper fra ulike fagfelt har definert situasjonen på deres vegne. Grue (2014) uttrykker at vestlige postindustrielle samfunnsformer både produserer og opprettholder en diskurs som forstår funksjonshemming som en helt spesiell politisk, sosial og økonomisk kategori. Han viser videre til hvordan enkeltpersoner kan forstå sin egen situasjon og seg selv på svært ulike måter ut fra hvilket perspektiv man benytter seg av. Disse forskjellene i kausalforklaring for de ulike modellene får store konsekvenser for hvordan konseptet funksjonshemming forstås og også hvilke politiske konsekvenser dette leder til.

En viktig del av Foucault sitt arbeid omhandler å gjøre oss bevisst på at vår moderne selvforståelse er historisk betinget, og han uttaler seg omkring dette; "As the archaeology of our thought easily shows, man is an invention of recent date. And one perhaps nearing its end." (Foucault, 1970, s.422) Det å være menneske i et samfunn handler om å måtte forholde seg til kontrollmekanismer og rolleforventninger og stadig være under evaluering. Det er derfor ekstra viktig å vektlegge kritisk refleksjon i møte med samtidens holdninger og perspektiver. Ut fra Foucault sine perspektiver finnes det ingen konstant synsvinkel eller fasit. Som vi ser ut fra sammenligningen av Meld. St 88 og Meld. St 8 har forståelsen av fenomenet funksjonshemming endret seg gjennom tidene. Bevissthet rundt dette kan hjelpe oss som profesjonsutøvere å løsrive oss fra de dominerende diskursene som eksisterer innenfor fagfeltet vårt i dag og være bevisst at det eksisterer mange ulike "sannheter" omkring fenomenet funksjonshemming.

5.3 Foucault om kritisk refleksjon og medierende makt som bakgrunn for spesialpedagogens etiske praksis

Foucault vektlegger at vi ikke kan tenke eller handle uten et rammeverk, men at det er viktig å være bevisst at ingen rammeverk er permanent satt eller universelt, men et produkt av en spesifikk tid vi lever i. Han uttrykker at vi hele tiden må utfordre konvensjonell kunnskap og måten denne kunnskapen blir tilegnet (Foucault 1982). Nøkkelordet i Foucault sin tankeverden er makt. Han vektlegger spesielt den skjulte formen for maktutøvelse som han mener eksisterer i dagens samfunn og viser til hvordan denne formen for makt benyttes av samfunnet for å definere virkeligheten på den måten at noe er mer sant enn noe annet. Målet med den skjulte formen for maktutøvelse mener han er å kunne kontrollere verden, forenkle den og gjøre den styrbar uten at det eksisterer noen eksplisitt form for kontroll og styring. Styringen blir gjennom denne formen for makt mulig gjennom at de som blir styrt

internaliserer de styredes normer. Foucault vektlegger viktigheten av å være bevisst, samt reflektere rundt denne skjulte maktformen. Videre uttrykker han at makt som fenomen må ses på som noe produktivt i den forstand at det alltid eksisterer en mulighet for motmakt der hvor det eksisterer makt. (Foucault, 1977). Med dette forstår man viktigheten av å hele tiden reflektere over egen praksis og stille seg kritisk ved de vedtatte ”sannhetene” og ”tatt for gitt hetene” som eksisterer i språket generelt og innenfor fagfeltet spesielt. Samtidig ser man behovet for et rammeverk som grunnlag for yrkesutøvelsen. Dette rammeverket fungerer ikke som en konstant størrelse, men heller som et fenomen i stadig endring, en sannhet som stadig fornyes og videreutvikles. Reindal & Haustätter (2010) støtter opp om dette ved å argumentere for at man uavhengig av perspektiv og posisjon innenfor fagfeltet må akseptere;

”At man må skape gjennom å navngi for å opprettholde den spesialpedagogiske kunnskapsutviklingen...For spesialpedagogikken blir eksistensen sikret gjennom å plassere det spesielle mennesket i sentrum. Spesialpedagogikken er derfor avhengig av den spesielle for å eksistere og for at fagfeltet skal gi mening”. (Reindal & Haustätter, 2010, s.54)

Reindal & Haustätter (2010) gjør et skille mellom det de kaller for ekspertene og det de kaller for amatørerne, hvor ekspertene er leverandøren av kunnskapen omkring mennesket, mens amatøreren er den som anvender kunnskapen fra ekspertene i praksis. Kunnskapen forsterkes av antall mennesker som støtter opp under dens fremstående validitet og derav dens dominerende eksistens. Politiske føringer, verdier og holdninger i samfunnet, samt teori innenfor fagfeltet kan anses som ekspertenes uttrykk rundt fenomenet. Fenomenet funksjonshemming blir skapt gjennom klassifiseringen gjort av eksperten, men det er amatøreren som har makt til å opprettholde dets posisjon gjennom hvordan han/hun plasserer fenomenet i samfunnet.

Foucault sitt arbeid baserer seg på nettopp dette. Han viser oss gjennom sine perspektiver at mennesket ikke er en stabil størrelse, men at mennesket unektelig alltid er i bevegelse ettersom teknikkene vi benytter oss av for å beskrive mennesket hele tiden er i endring, og på denne måten endres vår forståelse av mennesket. Foucault viser gjennom sin forståelse av etikk at ikke mennesket på noen måte kan forstås ene og alene som objekt i samfunnet. Teorier og forståelser omkring mennesket har en unngåelig innvirkning på menneskets selvoppfatning. Språket fungerer ikke som et nøytralt medium. Vi kategoriserer og definerer både mennesker og fenomener gjennom språket (Foucault 1997b). Hvordan vi

som profesjonsutøvere benytter oss av språket og er bevisst på språkets iboende makt er av stor betydning for å ivareta vårt etiske ansvar som yrkesutøvere innenfor fagfeltet.

Utgangspunktet for å oppnå dette er innsikt i at samfunnet og kulturen uunngåelig har en voldelig effekt og at det som profesjonsutøver innenfor det spesialpedagogiske fagfeltet er viktig å utøve et profesjonelt skjønn gjennom å benytte seg av sin menneskelighet i møte med andre mennesker og ikke bare holdninger og tilnærminger som springer ut fra stortingsmeldinger og politiske føringer. Weihe (2008) vektlegger empati som et viktig fenomen for å oppnå godt samarbeid mellom mennesker og han uttrykker at empati må ses i relasjonen til forsvarlig etisk yrkesutøvelse. Med empati mener han ønsket man har som profesjonsutøver til å forstå og dele fellesskapet, samt evnen man har til å møte den andre der hvor han/hun er. Gjennom å vektlegge anerkjennelse og empati som grunnlag for profesjonsutøvelsen mener han at man som enkeltindivid kan være bidragsyter for skapelsen av nye tilnærminger for forståelse av fellesskapet, samt relasjonen mellom mennesker.

Hennum et al. (2015) uttrykker at dagens trender ser ut til å sette den spesialpedagogiske profesjonen i en skvis mellom byråkrati og profesjonelt ansvar, samt mellom standardisering og det profesjonelle skjønn. Det argumenteres for at dagens trender kan føre til at profesjonsutøveren får en opplevelse av å måtte ta et valg mellom enten å utvise lojalitet ovenfor lokale myndigheter og virksomhetsledere, eller å utvise lojalitet ovenfor enkeltmennesket. Videre vises til hvordan dagens endrede fokus fra en stilling med høy grad av autonomi, til en stilling som er underlagt større grad av styring både lokalt og sentralt bringer med seg nye utfordringer, nye måter å forstå fagfeltet på og nye måter å drive det praktiske arbeidet på for profesjonsutøveren. De uttrykker viktigheten av at man som profesjonsutøver ovenfor denne endringen fremstår som kritiske agenter både med hensyn til profesjonen generelt, institusjonen man arbeider innenfor, samt individene man arbeider med.

Weihe (2008) viser også til en slik forståelse gjennom å vektlegge konformitetsaspektet som eksisterer ved menneskeheten hvor mennesker ut fra et grunnleggende ønske om tilhørighet har en tilbøyelighet til å opptre konform i mer eller mindre grad ovenfor vedtatte sannheter i samfunnet. Han vektlegger videre hvordan konformitet kan lede til ukritisk tilegnelse av verdier og holdninger, og hvordan dette igjen kan lede til en gjennomførelse av praksis som virker paternalistisk, undertrykkende og diskriminerende ovenfor enkeltmennesket. Ut fra dette kan vi forstå at vi som profesjonsutøvere innenfor det spesialpedagogiske fagfeltet har et etisk ansvar for å ta selvstendige og reflekterte valg uavhengig av trender, politiske føringer og instruksjoner gitt til oss av arbeidsplassen spesielt og samfunnet generelt. Som profesjonsutøver har vi også et

spesielt ansvar for å vektlegge verdier og holdninger som ivaretar snarere enn å ekskludere mangfold. Steinnes (2010) uttrykker at politiske styringsdokumenter ikke må få makten over oss som profesjonsutøvere på en slik måte at vi fraskriver oss ansvaret for våre handlinger. Som profesjonsutøver har vi først og fremst et ansvar for å verne om enkeltmennesket sine individuelle og universelle rettigheter. Som profesjonsutøver blir det derfor viktig at vi reflekterer over egne begrensninger som individ ovenfor endringsprosesser som stadig foregår i samfunnet. Dagens samfunn utvikler seg raskere enn noen gang tidligere, og globaliseringen bringer verden nærmere enn før. Denne samfunnsutviklingen stiller store krav til alle offentlige tjenesteytere og samfunnsinstitusjoner om å stadig videreutvikle seg for å imøtekomme disse endringene.

Ut fra sammenligningen av Meld. St 88 og Meld. St 8 kan vi se hvordan endringer i samfunnshistorien ofte ikke har vært ønsket men nødvendig for videreutvikling innenfor fagfeltet. Det kan oppleves som et paradoks at man på den ene siden er avhengig av politiske føringer, generelle trender, samt verdier og holdninger i samfunnet for å videreutvikle seg, samtidig som man skal vektlegge kritisk tenkning ovenfor politikk og systemene samfunnet er bygget opp av. Ut fra Foucault sin tankeverden kan man forstå det dit hen at det kanskje nettopp er gjennom rammeverk og trender i samfunnet at man danner grunnlaget for fornyelse og videreutvikling både i samfunnet generelt og for fagfeltet spesielt. En teoretiker som kan støtte opp om denne tankegangen er De Vries. Han viser til hvordan ulike tolkninger kan virke berikende på refleksjon og videreutvikling gjennom at man ut fra dette kan få en dypere forståelse og en hjelp til å reflektere over problemer og nye muligheter for handling (Biesta, 2010). Ut fra dette forstår man at man som profesjonsutøver må være åpen for nye måter å løse samfunnsoppdraget på hvor man er villig til å innse muligheten av at ingen nødvendigvis sitter med fasiten. I et samfunn i endring er det ønskelig for profesjonsutøveren innenfor det spesialpedagogiske fagfeltet og hele tiden videreutvikle ulike tanker om hvordan praksisen skal gjennomføres og forstås. Som Steinnes uttrykker i Reindal & Haustätter sin bok; ”Mennesket ble ikke til for samfunnets skyld, men samfunnet for menneskets skyld” (2010, s.114). Vårt etiske ansvar handler om å hele tiden stille oss kritiske ovenfor maktstrukturene og de gitte sannhetene i samfunnet og hvordan vi forholder oss til og påvirkes av disse. Ut fra en Foucauldiansk forståelse må vi benytte oss av vår makt til å kritisk problematisere den virkeligheten vi lever i. På denne måten vil vi kunne ivareta spesialpedagogens etiske grunnposisjon gjennom at vi stadig er i en posisjon av endring og videreutvikling.

Hardot, gjengitt i Moghtader, argumenterer for at ”Foucault is propounding a culture of the self which is too aesthetic. In other words, this may be a new form of dandyism, late

twentieth-century style". (2016, s.91) Svein hammer uttrykker i sin bok "Foucault og den norske barnehagen" at mange av Foucault sine kritikere feiltolker og misforstår hans prosjekt ved at de forstår hans arbeid som avsluttede verk med entydige konklusjoner snarere enn å se hans arbeid som en intervensjon og et utkast til samtidsdiagnoser. (Hammer, 2017, s. 12) Hammer viser til det han kaller for en foucauldiansk idealtilstand som handler om forståelsen av at problematisering leder til at diskurser åpnes opp for transformasjon. Foucault forstår virkelighet som noe som bli til, ikke som noe som er. Gjennom sine analyser viser han hvordan nyanser og små forskyvninger former overganger fra en virkelighet til en annen. Jeg mener at Foucault sin måte å forstå fagfeltets etiske grunnposisjon på kan bidra i positiv retning for fagfeltet generelt og profesjonsutøveren spesielt gjennom at man stadig blir stilt i en posisjon av å reflektere og videreutvikle praksis og kunnskapsgrunnlaget for denne praksisen, samt seg selv som profesjonsutøver. Etikk innenfor fagfeltet handler med dette som bakgrunn derfor ikke lengre om at man skal finne frem til en endelig løsning, men at man ut fra en slik posisjon opptrer etisk forsvarlig gjennom stadig videreutvikling av seg selv i relasjon til fagfeltet og enkeltmenneskene som krysser dets vei. Gjennom Foucault sin tankeverden får vi en ny måte å se etikk og moral innenfor fagfeltet på hvor det ikke handler om å finne frem til fastsatte sannheter men hvor etisk forsvarlig yrkesutøvelse handler om å hele tiden, sagt med Foucault sine ord; "to refuse what we are" (1982, s. 216)

5.4 Kritikk av kritisk diskursanalyse

Fairclough viser til at målet med kritisk diskursanalyse er å bedre forstå samfunnets funksjon. Forstå hvordan samfunnet produserer både uønskede og fordelaktige effekter samtidig som man foreslår hvordan de uønskede effektene kan elimineres. Det handler om å vise hvordan språket er en viktig del av samfunnets transformasjon. Språket påvirker samfunnsendringer og samfunnsendringer påvirker språket. (Skrede, 2018)

Skrede (2018) viser hvordan kritisk diskursanalyse har fått mye kritikk ut fra at den er tuftet på poststrukturalismen som vitenskapsgrunnlag. Analysen har ut fra dette blitt avskrevet av mange som irrelevant. Skrede viser til hvordan Fairclough som svar på dette vektla et nytt vitenskapsgrunnlag forankret i kritisk realisme og argumenterte for hvordan dette kunne løfte kritisk diskursanalyse. Det uttrykkes i Skrede at;

"Diskursanalyse i generell forstand har blitt kritisert for å være for opptatt av å vise at vår forståelse av virkeligheten er relativ og at vår kunnskap er en midlertidig og

usikker øvelse. Kritisk realisme har en mindre kunnskapsrelativ grunnholdning. Den hevder at vi kan gi gode grunner for at visse ytringer er mer aktverdige enn andre”. (2018, s. 15)

Som mennesker er vi påvirket av kulturelle, sosiale, politiske og økonomiske motiver og det er derfor viktig å være tydelig på hvilken tradisjon man arbeider innenfor. Kritisk diskursanalyse har fått kritikk for nettopp dette hvor det uttrykkes at det kan være vanskelig å si noe om intensjonen til den som produserer teksten hvis man bare analyserer isolerte tekster. Intensjonalitet er den delen av diskursanalyse som er minst utviklet. Menneskelig aktivitet er bevisst og denne bevisstheten bringer med seg sosial endring. Slike endringer trenger allikevel ikke alltid å være intendert for å kunne bli sosialt forklart. Derfor har det innenfor kritisk diskursanalyse alltid vært viktigere å se på diskurser generelt og vurdere hvordan og i hvilken grad denne diskursen bidrar til eller forårsaker endring. Det som blir relevant er ikke dårlige eller gode intensjoner, men derimot forutsigbare sosiale konsekvenser. (Skrede, 2018)

Kritisk diskursanalyse er et nyttig verktøy for å vise hvordan regjeringen reproducerer den nyliberalistiske tankegangen. Kritisk diskursanalyse forsøker å vise hvordan politiske strategier inneholder diskursive elementer, som ”fremtidsvisjoner om hvordan ting kan bli, og narrative elementer som fortolker, forklarer og rettferdiggjør visse handlingsvalg, i fortid, samtid og fremtid” (Skrede, 2018, s. 46). Gjennom politisk retorikk former man ulike sosiale kontekster hvor nyliberale prinsipper utfolder seg. Analysen egner seg derfor til å analysere hvordan politisk retorikk forsøker å overbevise mennesker om hvordan de bør handle. I stedet for å se på nyliberalismen som et lukket fenomen kan man gjennom kritisk diskursanalyse oppfatte begrepet som dynamisk, som mulig å manipulere og forandre. Gjennom dette kan man igjen aktivt endre dens utfall.

Kapittel 6: Konklusjon

Hammer (2017) uttrykker at vår rolle som spesialpedagog er å utføre oppgaver på vegne av samfunnet. Kunnskapsgrunnlaget innenfor fagfeltet kan beskrives som fragmentert og heterogent ettersom det er satt sammen av elementer fra flere ulike fagfelt og disipliner. Spesialpedagogikk som fagfelt kan også forstås som et relasjonelt felt både ovenfor seg selv og andre. Innenfor et slikt felt er det viktig å være seg bevisst at teoretiske konstruksjoner kan stille seg i veien for genuine møter med den andre. Eva Simonsen viser i Reindal & Haustätter sin bok til en forståelse av profesjonsetikk som en todeling mellom den enkelte profesjonsutøvers personlige etiske ansvar og profesjonsutøvers tolkning av sitt samfunnsoppdrag. Andre yrkesgrupper som springer ut fra naturvitenskapen som medisin og psykologi har et sett med felles etiske retningslinjer innenfor sitt fagfelt. Fagfeltet spesialpedagogikk viser derimot til en etisk forståelse som er i stadig endring grunnet skiftende menneskesyn og samfunnsoppdrag (Reindal & Haustätter, 2010). Med hensyn til forståelsen av fagfeltet sin etiske grunnposisjon kan vi si at det ikke er likegyldig hva slags kunnskap og holdninger som styrer praksis og at det derfor er svært viktig å reflektere over disse endringene innenfor fagfeltet. I takt med kompleksiteten i samfunnet grunnet den økende verdipluralismen har også forståelsen av etikk og moral måttet videreutvikles. I et samfunn og en tid preget av raske endringer, paradigmeskifter og stadig fornyet kunnskap, samt en eskalerende teknologisk utvikling, vil jeg påstå med bakgrunn i Foucault sin tankeverden at evnen til kritisk refleksjon er viktigere enn noensinne.

Det å bli bevisst at mennesker ikke kan forstås som konstante størrelser, men at de stadig er i bevegelse viser nødvendigheten av å forstå etikk og moral på samme måte. Etikk og moral kan ikke bli forstått som allmenne, generelle konsepter men som konsepter som av nødvendighet må være dynamiske og under stadig refleksjon og vurdering. For hva vil det egentlig si å handle etisk og moralsk forsvarlig? Det er ulike svar på dette spørsmålet ut fra ulike perspektiver man inntar i forståelsen av fagfeltet. I denne oppgaven har jeg som nevnt ønsket å undersøke hvordan en forståelse av spesialpedagogens etiske grunnposisjon kan ses opp mot Michel Foucault sin forståelse av fenomenet etikk ettersom jeg mener at denne forståelsen potensielt kan bringe med seg en ny måte å se utsagnet ”etisk og moralsk forsvarlig grunnposisjon” innenfor fagfeltet. Foucault sine arbeid ledet til Spørsmålene om hvordan vi både kollektivt og individuelt gjenkjenner og etablerer oss selv som individ. Dette stiller seg svært relevant for oss som profesjonsutøvere innenfor fagfeltet spesialpedagogikk. Det å bli bevisst på denne forståelsen av etikk som transformasjon hvor enhver av oss

viderefører og etablerer makt gjennom aktiv kritisk selvrefleksjon endrer vår forståelse av vår utøvelse av personlig skjønn innenfor fagfeltet. Foucault sitt spørsmål om hvordan vi former oss selv som etiske subjekt sammen med spørsmål rundt konstitueringen av subjektet jobber mot en binær subjekt/objekt forståelse innenfor fagfeltet.

Hadot, gjengitt i moghtader, uttrykker at; ”to write the history of thought is sometimes to write the history of a series of misinterpretations” (2016, s.91). Foucault har gjennom sitt arbeid vist oss hvordan vi gjennom historien har skapt ulike sannheter om kriminelle, sinnssyke og syke og hvordan vi gjennom disse sannhetene har identifisert oss med et sett av normer for hvordan man skal leve (Foucault 1967). Hans arbeid vektlegger at subjektet unngåelig er bundet til normaliseringsprinsippet og disiplinær kontroll så lenge antagelsen består om at mennesker har muligheten til å oppnå sannhet. Hvem mener i dag å ha tilgang til sann kunnskap? Hvilken kunnskap blir verdsatt og hva er kunnskapens verdi? Foucault forsøker å vise oss hvordan en tolkning, eller gjerne kall det mistolkning, av fortiden hjelper oss å bli bevisst hvordan vi som subjekt i et samfunn og en kultur opplever oss selv, hvordan vi kjenner oss selv og hvordan vi muligens kan transformere oss selv.

Ut fra Foucault sin tankeverden kan vi konkludere med at det ikke er mulig å ytre seg fra en verdifri objektiv posisjon. Med en slik forståelse kan vi også konkludere med at det heller ikke finnes en standard eller absolutt fasit for hvordan man best skal gjennomføre analyser. Det er viktig at man er klar over at ens eget arbeid, analyser og antakelser, på lik linje med andres, også er påvirket av politiske, økonomiske og sosiale forhold. Valg av analyse for oppgaven er gjort med bakgrunn i min antagelse om at denne ville være mest gunstig for å både belyse min problemstilling, samt Foucault sin tankeverden og refleksjoner.

Gjennom kritisk diskursanalyse kan man synliggjøre forholdet mellom ideologi, makt og språk. Vi er som mennesker avhengig av å kunne ta kritisk stilling til ulike hendelser som foregår i samfunnet. Et sentralt aspekt ved kritisk diskursanalyse er å avgjøre om en diskurs opprettholder uheldige maktforhold og ved denne erkjennelsen forsøke å endre dette. Gjennom språket konstituerer vi sosiale virkeligheter og det er derfor mulig å skape nye virkeligheter gjennom denne bevisstheten. Det er i tillegg alltid viktig å være seg bevisst at språket ikke bare konstituerer virkeligheter, men at det også eksisterer innenfor og blir konstituert av sosiale strukturer (Skrede, 2018). Skrede uttrykker videre at ”diskurser representerer aspekter av verden fra visse ståsteder. Enhver representasjon velger ut noen elementer og utelukker andre, blant annet for å skjule ansvar og det faktum at det finnes flere mulige handlingsvalg” (2018, s.169). Ut fra dette kan vi forstå et en slik analyse gjenspeiler en felles interesse for å avdekke hvordan ulike meningsbærende størrelser og språk bidrar til å

fremheve og reprodusere noen ideologier fremfor andre. Skrede (2018) viser til hvordan analysens mål handler om å ”identifisere, utfordre og forbedre uheldige samfunnsforhold med hensyn til erkjennelsen av at det alltid finnes alternative løsninger.” (2018, s.170)

Gjennom oppgaven har jeg forsøkt å belyse at det vi anser som sann kunnskap har blitt konstruert og maktpålagt av mennesker og at denne kunnskapen allerede i morgen kan bli forkastet til fordel for en annen sannhet om samfunnet og dens fenomen. Hvordan vi forstår vår etiske grunnposisjon bør ta utgangspunkt i en slik forståelse hvor man som profesjonsutøver tar utgangspunkt i at man stadig er på vei mot forståelse. Som Freud nevner i sin bok ”Ubehaget i kulturen” kan mennesker potensielt falle til ro gjennom å godta at vår kultur består av trekk og elementer som ikke er mulig å eliminere gjennom paradigmer (Freud, 2017). Innenfor fagfeltet blir dette relevant ved at man godtar at mennesket ikke kan forklares ut fra teorier og definisjoner, men at mennesket må forstås i kulturen som et komplekst og uforståelig fenomen. Gjennom oppgaven har jeg forsøkt å belyse viktigheten av hvordan man forstår sin etiske grunnposisjon for profesjonsutøvelsen og at en forståelse ut fra Foucault sin tankeverden kan gjøre oss bevisst på hvilken makt vi har som profesjonsutøvere til å videreføre eller redusere lite hensiktsmessige strategier og tenkemåter. Vår etiske grunnposisjon i henhold til Foucault sin tankeverden handler om å møte den andre, der hvor den andre er, og med dette inngå et forpliktende samarbeid hvor man oppfatter den andre som medsubjekt. Dette gjenspeiler et samarbeid som er tuftet på gjensidighet og en forståelse av at vi begge endres og potensielt kan videreutvikles i dette fellesskapet.

6.1 Bidrag til fagfeltet og veien videre

Skrede (2018) viser til at Foucault sitt arbeid i stor grad brukes til å beskrive fenomenet diskursanalyse, men at hans tanker sjeldent anvendes i videre empiriske eksempler som fremkommer av denne analysen. Med dette som utgangspunkt har jeg med denne oppgaven forsøkt å bidra i en retning hvor Foucault sin tankeverden tas mer aktivt i bruk gjennom analysedelen. Kritisk diskursanalyse bør ikke bare forklare og fortolke den sosiale realitet slik den har vært og er, den bør også gjøre et forsøk på å forandre den gitte virkeligheten i retning av hva den burde og kunne være. Innenfor denne analysen er man opptatt av å finne frem til hvilke sosiale krefter som har størst mulighet til å forårsake endring i samfunnet og hvorfor det er nettopp disse kreftene. Kritisk diskursanalyse inneholder en etisk forpliktelse gjennom at analysen fokuserer på noe problematisk og forsøker med dette å

viser til hvordan samfunnet produserer både uheldige og heldige sannheter og hvordan man gjennom denne bevisstheten muligens kan forbedre samfunnsutviklingen. (Skrede, 2018).

En polarisering av samfunnssyn ovenfor enkeltmennesker som uttrykkes både gjennom oppgaven generelt, samt gjennom stortingsmeldingene som jeg har tatt for meg kan ikke direkte videreføres til samfunnet. En polariserende tankegang som vektlegger den ene tradisjonen fremfor den andre mener jeg er lite gunstig for et samfunn og dets videreutvikling. Gjenspeilingen av fagfeltets tvetydighet som en positiv faktor for fagfeltets videreutvikling kan forstås som et bidrag til fagfeltets selvforståelse.

Samtidig kan forståelsen av fagfeltet sin etiske grunnposisjon gjennom Michel Foucault sin tankeverden rokke ved antatte sannheter omkring etikk og moral innenfor fagfeltet og dermed bringe med seg en ny måte å se dette fenomenet på. Reindal & Haustätter (2010) uttrykker i sin bok "spesialpedagogikk og etikk" at det spesielle må eksistere for at fagfeltet skal kunne eksistere. Spørsmålet stilles da rundt hvordan det spesielle kan eksistere uten en motsats og dermed opprettholde denne dikotomien? Det fantes en tid hvor dikotomien normalitet/avvik ikke fantes, men hvor det som ble ansett som "idealmennesket" var noe guddommelig som mennesket bare kunne beundre men aldri oppnå (Davis, 2017). Dette er eksempler på ulike måter mennesket har blitt forstått og sett på gjennom tiden.

Jeg mener at man gjennom måten å forstå etikk innenfor fagfeltet hvor man vektlegger Foucault sin tankeverden kan bidra på vei mot en ny forståelse av det spesielle hvor dikotomien ikke lenger blir relevant for fagets selvforståelse, men hvor fokuset heller blir flyttet til den produktive makten man innehar som subjekt i samfunnet, samt ansvaret man har for stadig selvevaluering. Hvordan man opptrer og evnen til å videreutvikle seg blir med dette mer relevant enn forståelsen av det spesielle innenfor fagfeltets etiske grunnposisjon. Dikotomien normalitet/avvik forsvinner nok ikke med denne endringen i oppfatning av etikk og moral innenfor fagfeltet, men den kan med en slik tilnærming potensielt få mindre relevans for fagfeltets selvforståelse og videreutvikling. Videre forskning som kan være relevant for videre utvikling og forståelse innenfor fagfeltet i henhold til oppgavens tema kan være vektleggingen av en potensiell ny forståelse av dikotomien normalitet/avvik hvor denne brytes opp til fordel for en ny måte og en ny sannhet å se mennesket ut fra. I henhold til Foucault kunne alt potensielt sett annerledes ut, det handler bare om bevissthet rundt den subjektive makten vi som individer har til å skape og forme vårt samfunn og kultur.

Referanseliste

- Allan, J. (2008). *Rethinking Inclusive education: the philosophers of difference in practice*. Springer.
- Anderson, H. & Goolishian, H. A. (1992). *The client is the Expert: a Not-Knowing Approach to Therapy*. I McNamee, S. & Gergen, K. J. (red.). *Therapy as social construction*. London: Sage Publications, hentet fra:
https://books.google.no/books?hl=en&lr=&id=WcvUSS4Xd1gC&oi=fnd&pg=PA25&dq=related:Vov62N0U_2SPIM:scholar.google.com/&ots=hj573o-k-P&sig=y2PxaR4jRZAeinxTQYTS8tnxdQ8&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
- Biesta, G. (2010). *Good Education in an Age of Measurement: Ethics, Politics, Democracy*. Paradigm Publishers: New York
- Davis, L. J. (2017). *The Disability Studies Reader* (utg 5.). New York: Routledge
- Draugsvold, K. I. (2022). *Spesialpedagogen sitt dilemma i "inkluderingsparadokset"*. Hentet fra <https://utdanningsforskning.no/artikler/2023/spesialpedagogen-sitt-dilemma-i-inkluderingsparadokset/>
- Ezell, M. J. M. (1984). *John Locke's images of childhood: early eighteenth century response to some thoughts concerning education*. *American Society for Eighteenth-Century Studies*, 17(2), s.139-155
- Foucault, M. (1967). *Madness and civilisation*. London: Tavistock
- Foucault, M. (1970). *The order of things*. London: Routledge
- Foucault, M. (1972). *The archaeology of knowledge*. London: Tavistock
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: The birth of the prison*. London: Penguin
- Foucault, M. (1982). *The subject and power*. I H. Dreyfus, & P. Rabinow (Red). Michel Foucault: Beyond structuralism and hermeneutics. New York: Phantoon
- Foucault, M. (1988). *The masked philosopher*. I L.D Kritzman (Red). Michel Foucault: Politics, philosophy, culture. Interviews and other writings. London: Routledge
- Foucault, M. (1997a). *what is critique?* I S. Lotringer (Red), *The politics of truth* (s.23-82). Los Angeles; Semiotext
- Foucault, M. (1997b). *Ethics: Subjectivity and truth. The essential Work of Michel Foucault 1954-1984*. London: Penguin Press
- Foucault, M. (1999). *Diskursens orden*. Oslo. Spartacus Forlag
- Foucault, M. (2003). *So it is important to think?* I P. Rainbow & N. Rose (Red) *The Essential Foucault*. New York: New Press

- Foucault, M. (2007). *The politics of truth*. I S. Lotringer (Red). Los Angeles: Semiotext
- Foucault, M. (2010). *The Government of self and others; Lectures at the college de France, 1982-1983*. I F. Gros (Red). New York: Picador
- Freud, S. (2017). *Ubehaget i kulturen*. Larsen, p. (Red) Cappelen damm akademiske (På norsk)
- Gergen, K. J. & Gergen M. (2005). *Social konstruktion- ind i samtalen*. København: Dansk Psykologisk Forlag.
- Goodley, D. (2011). *Education: Inclusive Disability Studies*. I D. Goodley (Red.), *Disability Studies- An interdisciplinary Introduction*. (s. 138-156). London: Sage Publications Ltd
- Groven, B. (2013). *Spesialpedagogen i endringstider*. Universitetsforlaget AS: Oslo
- Grue, J. (2014). *Kroppsspråk-Fremstilling av funksjonshemming i kultur og samfunn*. Gyldendal akademiske
- Hammer, S. (2017). *Foucault og den norske barnehagen: introduksjon til Michel Foucaults analytiske univers*. Fagbokforlaget
- Haustätter, R. S. & Vik, S. (2016). *Paradigmatiske posisjoner og spesialpedagogiske praksisregimer I*: Reindalen, S. & Haustätter, R. S (red.). *Spesialpedagogikk: Fagidentitet og samfunnsnytte*. Oslo: Cappelen Damm.
- Hennum, B. A., Pettersvold, M., & Østrem, S. (2015). *Profesjon og kritikk*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS
- Kiuppis, F. (2011). *Mer enn én vei til fremtiden: Om ulike tolkninger av inkluderende opplæring*. *Norsk pedagogisk tidsskrift*, 95(2), s. 91-102.
- Kristeva, J. & Engebretsen, E. (2010). *Annerledeshet: Sårbarhetens språk og politikk* (utg 1.). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Lid, I. M. (2017). *Medborgerskap i spennet mellom ekskludering og inkludering: Funksjonshemming, fremmedhet og nye fellesskap*. I I. M. Lid & T. Wyller (Red.), *Rom og etikk, fortellinger om ambivalens*. (s. 35-54). Oslo: Cappelen Damm akademiske
- Meld. St. 88 (1974-1975). *Omsorg for psykisk utviklingshemmede*. Sosialdepartementet. https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1974-75&paid=3&wid=e&psid=DIVL1367&pgid=e_1151
- Meld. St. 8 (2022-2023). *Menneskerettar for personar med utviklingshemming. Det handlar om å bli høyrte og sett*. Det kongelige kultur og likestillingsdepartementet

<https://www.regjeringen.no/contentassets/3ea1c0ef367a44ee8d3597a04f86c8f7/nn-no/pdfs/stm202220230008000dddpdfs.pdf>

- Moghtader, B. (2016). *Foucault and educational ethics*. London: Palegrave Macmillian
- Nietzsche, F. W. (1887). *The Genealogy of morals*. New York: Boni and Liveright
- Nordkvelle, Y. & Nyhus, L. (2017). *Management by objectives as an administrative strategy in norwegian schools: Interpretations and judgements in contrived liberation*. I veggeland, N. (red.), *Administrative strategies of our time*. Nova Sciences Publishers
- Rachels, J. & Rachels, S. (2012). *The elements of moral philosophy*. (7.utg). Mc graw Hill
- Reindal, S. M., & Hausstätter, R. S. (2010). *Spesialpedagogikk og etikk, kollektivt ansvar og individuelle rettigheter*. Høyskoleforlaget.
- Richter, D. H. (2018). *A companion to literary theory*
- Skjervheim, H. (1996a). *Det instrumentalistiske mistaket*. I Hans Skjervheim. Deltakar og tilskodar og andre essays. Oslo: Aschehoug Forlag.
- Skjervheim, H. (2013). *Objektivismen- og studiet av mennesket*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Skrede, J. (2018). *Kritisk diskursanalyse*. Cappelen damm akademiske
- Steinnes, J. (2007). Et poststrukturalistisk blikk på spesialpedagogikkens etiske og vitenskapsteoretiske utfordringer. *Norske og nordiske tidsskriftartikler* 72(2). s. 44-50
- Steinnes, J. (2010). *En bekreftelsens etikk, universelle rettigheter og et individuelt ansvar*. I Reindal, S. M., & Hausstätter, R. S. (red). *Spesialpedagogikk og etikk, kollektivt ansvar og individuelle rettigheter*. (S. 100-115). Høyskoleforlaget.
- Svare, H. (1998). *Filosofiske tekster*. Oslo: Pax Forlag AS
- Thuen, H. (2017). *Den norske skolen: utdanningssystemets historie*. Abstrakt Forlag AS: Oslo
- Tomlinson, S. (2017). *A Sociology of Special and Inclusive Education: Exploring the Manufacture of Inability*. New York: Routledge.
- Weihe, H. J. W. (2008). *Empati og Etikk*. Oslo: Abstrakt Forlag AS
- Weir, P. (Regissør). (1998). *The Truman show* (Film). Paramount Pictures.
- <https://www.netflix.com/search?q=the%20truman%20show&jbv=11819086>
- Winje, G., Breidlid, H., Lybæk, L. & Valen-Sendstad, Å. (2017). *Grunnleggende felles verdier? Menneskerettigheter og religionspluralisme i skolen*. Oslo: Cappelen Damm AS.